Het landschap van Groningen maken we samen

Schetsboek

Zuidelijk Westerkwartier

Landschapswerkplaats

Hoendiep; foto Marketing Groningen

Stella Dekker Fotografie

Het landschap van het Zuidelijk Westerkwartier biedt veel kansen voor diverse initiatieven, zoals bijvoorbeeld Groene Longen, Verbonden Biodiversiteit en andere netwerkinitiatieven

Inhoudsopgave

1 Inleiding
2 Het landschap van het Zuidelijk Westerkwartier
3 Toelichting schetsen
4 Kansen en bedreigingen
5 Vooruitblik

Bijlagen
Deelnemerslijst
Samenvatting initiatievenbundels

Blote voetenpad; foto Marketing Groningen, Stella Dekker Fotografie

Colofon

Datum: 24 juli 2023
Uitgave: Landschapswerkplaats
Stationsstraat 5, 9636 BA Zuidbroek
E-mail: info@landschapswerkplaats.nl
www.landschapswerkplaats.nl

Landschapswerkplaats

Het door West8 geschetste Toukomstbeeld, en introductie van de Landschapswerkplaats

1. Inleiding

De landschapswerkplaats

Samen met initiatiefnemers, inwoners, overheden en organisaties zetten we ons in om het Groningse landschap nóg mooier en toegankelijker te maken. Met als doel het creëren van een fijnmazig biodivers netwerk van groen en water waar mensen naar hartenlust kunnen wandelen, fietsen, paardrijden, varen en leren (of kennis opdoen). De Landschapswerkplaats werkt hiervoor samen met inwoners, overheden en organisaties de tien geselecteerde en gebundelde Toukomstinitiatieven uit. Dit doen we graag in onderlinge samenhang tussen deze initiatieven. Zodat ze elkaar versterken en we nog meer kunnen bereiken.

Voorgeschiedenis

Onder de vlag van Nationaal Programma Groningen, een samenwerkingsverband tussen provincie Groningen, gemeenten en Rijk om te investeren in de brede welvaart in de provincie Groningen, is in 2020 het programma Toukomst gelanceerd. Omdat Groningers zelf als beste kunnen vertellen wat zij belangrijk vinden om gelukkig te leven, wonen en werken, is hen gevraagd om met vernieuwende en creatieve voorstellen te komen. Aan de oproep werd massaal gehoor gegeven!

De oogst bedroeg maar liefst 900 ideeën, uiteenlopend van voorstellen voor recreatieve routes, innovatieve schoolprojecten en woonvormen voor ouderen, tot ideeën ter versterking van natuur en landschap, voedselproductie en streekproducten, verduurzaming en kunst en cultuur. De inzendingen waren afkomstig van Groninger inwoners van jong tot oud, bedrijven en organisaties. In verschillende

Scheepswerf De Poffert; foto Marketing Groningen, Stella Dekker Fotografie

‘t Wad tot Stad	Werken aan een aantrekkelijke en groene zone in het cultuurlandschap rondom het Reitdiep. Met aandacht voor meer biodiversiteit, water(-berging), toerisme en rendabele landbouw.	
van Aa naar Zee	het herstellen van de natuurlijke overgang tussen zoet en zout water in het gebied tussen de Westerwoldse Aa en de Dollard. Werken aan de kustzone in combinatie met verzilting en klimaatadaptatie met kansen voor vrijetijdseconomie.	
Verbonden Biodiversiteit	Biodiversiteit versterken in het Groninger landschap via gemarkeerde routes langs fysieke hubs die biodiversiteit, cultuur en educatie met elkaar verbindt.	
Groene Longen /Tiny Forests	Samen twee miljoen bomen planten in dorpen en wijken, langs wegen en paden en op plekken die al bosrijk zijn. O.a bos bij de stad (tussen A7 en Meerstad). Tiny Forests aanplanten bij basisscholen zodat leerlingen kunnen leren over biodiversiteit.	
Groningen Beleven	In ere herstellen van onverharde verbindingen: hernieuwde en verbonden fiets-, wandel- en ruiterpaden. De paden voeren langs unieke rustpunten die het lokale verhaal vertellen.	
Masterplan Vaarwegen	Weer bevaarbaar maken en koppelen van kleinere waterwergen. ook lokale ondernemers betrekken we hierbij. Doel is de herontwikkeling van onze historische waterwegen en het verbinden met fiets- en wandelnetwerken.	
Diepen en Maren	Het versterken en herstellen van historische waterlopen om het landschap meer toegankelijk te maken en ons erfgoed beter te beleven.	
Bermen komen tot Leven	Ecologisch bermbeheer in de gehele provincie Groningen.	
Kiek’n & Doun	Het verbinden van bestaande en nieuwe fiets- en wandelroutes langs plekken die de verhalen en geschiedenis van Groningen vertellen.	
Vergroenen bestaande en verlaten gaswinningslocaties	Het met bomen en planten inrichten (vergroenen) van bestaande en verlaten gaswinningslocaties geeft een positieve draai aan het verleden.	

bijeenkomsten hebben initiatiefnemers de ideeën gebundeld tot 59 grote projecten. Een deel van de Groninger bevolking heeft deze projecten vervolgens beoordeeld. Begin 2021 heeft het Toukomstpanel - een door loting geselecteerd panel van twintig inwoners van de provincie - het bestuur van Nationaal Programma Groningen geadviseerd over de Toukomstprojecten en is besloten om voor al deze projecten € 100 miljoen euro beschikbaar te stellen.

Parallel aan dit traject heeft West 8, ontwerpbureau voor stedenbouw en landschapsarchitectuur het Toukomstbeeld ontwikkeld. Het is een verbeelding van de visie van de Groningers op hun provincie anno 2040, geschetst op basis van de 900 ingebrachte ideeën en de in het eerste jaar van Toukomst gevoerde gesprekken. Dit Toukomstbeeld geeft koers aan Nationaal Programma Groningen en dient als inspiratie en input voor visies en plannen van de provincie, gemeenten en waterschappen.

In juli 2021 hebben Provinciale Staten van de provincie Groningen het Programmaplan Toukomst vastgesteld. Hiermee werd de eerste fase van Toukomst afgesloten. Nu is het tijd voor de volgende stap: samen met de initiatiefnemers de ideeën door ontwikkelen naar integrale projecten en vervolgens uitvoeren.

De initiatieven

Groningers zijn betrokken bij hun landschap én vinden het belangrijk om hierin te investeren. Van de ingezonden Toukomstideeën heeft bijna de helft te maken met natuur en landschap en met manieren om meer en beter van het landschap in de provincie te kunnen genieten. De rode draad hierin is dat Groningers de rust en ruimte willen behouden. Maar tegelijkertijd zien ze ook kansen om het landschap aantrekkelijker, meer beleefbaar, biodivers en toekomstbestendiger te maken. Ook de vraag naar kennis over het landschap in relatie tot de geschiedenis is een terugkerend thema. Het Toukomstpanel – dat de 900 ideeën beoordeelde –heeft tien gebundelde initiatieven geselecteerd. De gebundelde initiatieven gaan over het ontwikkelen, inrichten, behouden en beheren van het landschap. Ze dragen bij aan de versterking van landschappen en het verbinden van erfgoed, aan klimaatdoelstellingen en het vergroten van biodiversiteiten en aan betere mogelijkheden om te fietsen, varen, wandelen en paardrijden.

Initiatievenbundels

Hiernaast is een kort overzicht opgenomen van de tien initiatieven. Met deze korte beschrijving doen we de initiatieven eigenlijk te kort; deze samenvatting is dan ook vooral bedoeld om de initiatieven kort maar krachtig op hoofdlijnen te beschrijven. Voor een uitgebreidere toelichting op de `ins en outs' van de initiatievenbundels kun je ook de bijlage lezen, of de website van de Landschapswerkplaats bezoeken.

De Landschapswerkplaats

Voor de uitvoering van de initiatievenbundels die over het landschap gaan, heeft het Toukomstpanel de Landschapswerkplaats bedacht. Hiervoor is in totaal € 31 miljoen beschikbaar gesteld. De Landschapswerkplaats is een creatieve broedplaats waar we samen met initiatiefnemers, bewoners en andere gebiedspartners projecten initiëren, ontwerpen, uitwerken, realiseren en doorontwikkelen. Samen integraal werken en kiezen voor robuuste, duurzame projecten van hoge kwaliteit om een zo groot mogelijke 'plus' in het groninger landschap te realiseren. Daar staat de Landschapswerkplaats voor.

Per initiatief moet er nu gekeken worden waar en hoe we die uitvoeren. De primaire opgave van de Landschapswerkplaats is – als onafhankelijke partij – het uitwerken van de ideeën uit de tien initiatieven tot concrete, goed uitvoerbare projecten. Dit doen we samen met initiatiefnemers, door inzet van ontwerp-expertise en een gebiedsgerichte aanpak.

Onze aanpak: van, voor en door Groningers

Centraal in de Landschapswerkplaats staan de initiatieven en de initiatiefnemers. Om deze Toukomstideeën om te zetten in een mooi, toegankelijk en toekomstbestendig landschap zorgt de Landschapswerkplaats voor professionele ondersteuning van de initiatiefnemers. Daarbij brengen we de initiatieven in samenhang met de bestaande projecten en programma's in de gebieden en wat er speelt bij de gebiedspartijen in de provincie Groningen. Zodat de initiatieven kansrijk in het gebied uitgevoerd kunnen worden.

schematische weergave van de Landschapswerkplaats

Landschapswerkplaats

Het team van de Landschapswerkplaats; foto Lidia Vedder

Initiatiefnemers en bewoners vormen de kern van de Landschapswerkplaats. De Landschapswerkplaats biedt hen professionele ondersteuning in de vorm van een multidisciplinair schetsteam van ontwerpers, en project- en procesbegeleiders. Vanuit diverse vakgebieden leveren landschapsontwerpers, kunstenaars, vormgevers, cultuur- en erfgoedspecialisten en architecten hun bijdrage aan de bijzondere projecten. Wie waar wordt ingezet is maatwerk. Vanuit de kern wordt de uitwerking gecoordineerd. Daaromheen zit een flexibele schil die we inzetten zodra er op specifieke onderdelen behoefte is aan extra deskundigheid. De extra deskundigheid kan vanuit verschillende partijen komen, denk aan gemeenten, waterschappen, Landschapsbeheer Groningen of Prolander. Slagvaardigheid en resultaatgerichtheid staan voorop; de Landschapswerkplaats is een middel, geen doel.

Deelgebieden

Van het grootschalige open polderlandschap tot het kleinschalige coulisselandschap en van historische wierdendorpen tot het door wijken en diepen opgedeelde veenlandschap. Het landschap in de provincie Groningen verschilt sterk per regio. In de Kwaliteitsgids Groningen beschrijft de provincie zeven verschillende landschapstypen, gebaseerd op de ontstaansgeschiedenis en de huidige ruimtelijke karakteristieken:

1. Gorecht
2. Waddenkust en Wierdenland
3. Zuidelijk Westerkwartier
4. Centraal Woldgebied en Duurswold
5. Oldambt
6. Westerwolde
7. Veenkoloniën

Het is belangrijk dat de projecten van de Landschapswerkplaats goed aansluiten bij de kwaliteit, de eigen identiteit en de landschappelijke kernkwaliteiten van de gebieden waarin ze zich bevinden. Daarom houdt de Landschapswerkplaats voor de projectgebieden dezelfde indeling aan als de Kwaliteitsgids Groningen. Ook gebruiken we dezelfde ontwerpprincipes zodat we recht doen aan de kernkwaliteiten van het gebied. De ontwerpprincipes bieden inspiratie, kennis en handreikingen voor ruimtelijke ontwikkelingen. De Kwaliteitsgids van de provincie Groningen en het overzicht is te vinden op www.kwaliteitsgidsgroningen.nl.

Fysieke werkplek en rondreizende werkplaats

De Landschapswerkplaats is heel praktisch. We zetten de ideeën van initiatiefnemers om naar concrete daden. Dit doen we samen met hen en samen met inwoners, ondernemers, overheden en organisaties. Hiervoor richten we een centrale, fysieke werkplaats in en gaan we met mobiele werkplaatsen door de provincie. In deze mobiele werkplaats werken we aan concrete plannen voor het gebied waar we op dat moment te gast zijn.

Als Landschapswerkplaats vind je ons dus op tal van plekken in de provincie. We bieden Groningers er een inspirerende plek om te schetsen en te ontwerpen aan hun omgeving. Alles wat daarvoor nodig is, hebben we in huis: computers, werkplekken, grote tafels om op te schetsen of aan te overleggen én professionele ontwerpers ter ondersteuning.

Het team van de Landschapswerkplaats

Het kernteam bestaat uit een werkplaatsmeester (een professionele landschapsarchitect) en een werkplaatsleider. Een multidisciplinair schetsteam met ontwerpers en inhoudelijk project en / of procesleiders afkomstig van diverse gebiedspartijen werkt als 'trekkers' samen met initiatiefnemers. Op de foto hiernaast zie je het hele team.

De werkplaatsleider, Menno van der Meer, heeft de leiding over de Landschapswerkplaats. Hij is verantwoordelijk voor het proces en de bedrijfsvoering van de Landschapswerkplaats. Hij zorgt voor de planning en voortgang van het programma, en onderhoudt samen met de werkplaatsmeester contact met Nationaal Programma Groningen.
De werkplaatsmeester - Martin Biewinga - bewaakt de plan- of ontwerpkwaliteit. De ontwerpen moeten tenslotte passen bij het landschap. Hij is ook een inspirator voor de initiatiefnemers en alle betrokkenen van de Landschapswerkplaats.

De projectleiders zijn samen met de ontwerpers en projectmedewerkers de vaste contactpersonen voor de tien initiatievenbundels. De projectleiders Karen Beukema, Nicol Perdok-Hut en Teun Veger zijn verantwoordelijk voor de voortgang van de projecten, en onderhouden het contact met de initiatiefnemers en gebiedspartijen. De ontwerpers Georgine Somer en Martin van Dijken maken – al schetsend met initiatiefnemers en gebiedspartijen - de ontwerpen en plannen voor de projecten uit de werkplaatsagenda. Dit doen ze in nauwe samenwerking met de werkplaatsmeester.

De projectmedewerkers Riek Geukema en Patrick Vriese ondersteunen het hele planproces. Zij verzamelen informatie, samen met het GIS-team, organiseren samen met de office-manager de gebiedsbijeenkomsten, maken verslagen en verrichten veel schrijf- en denkwerk op de achtergrond.

Jelly Wijnand is de office manager van de Landschapswerkplaats. Hindrik Wester, Henri Naaijer en Anna Chardon vormen samen het GIS-team, oftewel data-beheerteam dat de Landschapswerkplaats voorziet van data, kaarten, en andere geografische informatie.

Rust, reinheid en regelmaat…

Continuïteit en vastigheid zijn in gebiedsprocessen heel belangrijk. Daarom heeft elke initiatievenbundel een vast team van projectleider, ontwerper en projectmedewerker. Daarnaast heeft elk deelgebied (zie de volgende paragraaf) een vaste contactpersoon in de vorm van een van de projectleiders. Voor het Zuidelijk Westerkwartier is Karen de vaste contactpersoon.

In de tabel (pagina 10) is deze bezetting en verdeling weergegeven. Deze tabel staat ook op de website van de Landschapswerkplaats.

Gebiedsagenda

Per gebied maken we zoveel mogelijk koppelingen met lopende programma's en projecten die aansluiten bij de doelstellingen en missie van de Landschapswerkplaats. Dit verhoogt de slagingskans van een project en daarmee de impact op de toekomst van

Initiatief	Gebied	Contactpersonen	Rol
‘ t Wad tot Stad	Waddenkust en Wierdenland	Karen Beukema	projectleider
		Martin van Dijken	Ontwerper
		Patrick Vriese	Projectmedewerker
Bermen komen tot Leven	hele provincie	Nicol Perdok-Hut	Projectleider
		Georgine Somer	Ontwerper
		Patrick Vriese	Projectmedewerker
Verbonden Biodiversiteit	hele provincie	Nicol Perdok-Hut	Projectleider
		Georgine Somer	Ontwerper
		Patrick Vriese	Projectmedewerker
Masterplan Vaarwegen	hele provincie	Nicol Perdok-Hut	Projectleider
		Martin van Dijken	Ontwerper
		Riek Guikema	Projectmedewerker
Diepen en Maren	hele provincie	Teun Veger	Projectleider
		Georgine Somer	Ontwerper
		Riek Guikema	Projectmedewerker
Vergroenen gaslocaties	hele provincie	Teun Veger	Projectleider
		Martin van Dijken	Ontwerper
		Riek Guikema	Projectmedewerker
van Aa naar Zee	Oldambt	Karen Beukema	Projectleider
		Martin van Dijken	Ontwerper
		Patrick Vriese	Projectmedewerker
Kiek’n & Doun	hele provincie	Karen Beukema	Projectleider
		Martin van Dijken	Ontwerper
		Riek Guikema	Projectmedewerker
Groningen Beleven	hele provincie	Nicol Perdok-Hut	Projectleider
		Georgine Somer	Ontwerper
		Riek Guikema	Projectmedewerker
Groene Longen	Centraal Woldgebied-Duurswold & hele provincie	Teun Veger	Projectleider
		Georgine Somer	Ontwerper
		Riek Guikema	Projectmedewerker

Gebied	Aanspreekpunt
Westerwolde	Nicol
Oldambt	Karen
Veenkolonien	NIcol
Centrale Woldgebied	Karen
Gorecht	Teun
Waddenkust en Wierdenland	Karen
Zuidelijk Westerkwartier	Karen

deelgebieden Landschapswerkplaats, gebaseerd op landschapstypen
(Bron: Kwaliteitsgids Groningen)

Groningen. Soms is ook een gebiedsproces nodig met gebiedspartijen om eventueel tegengestelde belangen op te lossen en uiteindelijk tot projecten te komen. Samen met initiatiefnemers en de gebiedspartijen stellen we daarom als eerste stap een gebiedsagenda op, waarmee we in beeld brengen wat er allemaal speelt in het deelgebied.

Fysieke ingrepen in het landschap, informatie en onderzoek

Veel van de initiatieven die in de Landschapswerkplaats uitgewerkt worden, gaan over fysieke ingrepen in het landschap van Groningen. Meer bomen, ecologische bermen, buurtommetjes, ruiterpaden en vaarwegen zijn hier voorbeelden van. Om een project een succes te maken is het vaak nodig om informatie te verzamelen en soms is het nodig eerst onderzoek te laten doen voor we een project verder uitwerken. Een storymap en GIS-viewer kunnen dit bijvoorbeeld inzichtelijk maken. Ook dit valt onder het maken van de gebiedsagenda's.

Werkplaatsagenda

De volgende stap is het opstellen van de werkplaatsagenda. Hier komen alle ideeën, wensen en ambities van de initiatiefnemers en gebiedspartijen bij elkaar. We kiezen samen met de initiatiefnemers op welke plekken we onze aandacht vooral gaan richten en waar en hoe we het fijnmazige netwerk zoals beschreven in de doelstelling gaan realiseren. We kijken op welke manier we slimme combinaties kunnen maken met programma's en plannen van overheden en andere organisaties. Het werkplaatsteam, betrokken initiatiefnemers, partners en overheden leggen samen de contouren vast van wat er op welke plek wordt gerealiseerd, welke combinaties er te maken zijn, welke partijen daarbij nodig zijn en welke doelen er te behalen vallen. Ook ideeën van omwonenden waar de projecten zullen landen zullen – mits passend in de doelstelling van de Landschapswerkplaats worden meegenomen in de afweging bij het maken van de werkplaatsagenda. Belangrijk is om hier al een eerste beeld te krijgen van het draagvlak van de omgeving, overheden en andere belanghebbende organisaties.

Aanleiding en doel gebiedsbijeenkomsten

Zoals gezegd gaat de Landschapswerkplaats naar de gebieden toe. In de periode van 15 mei tot en met 3 juli heeft de Landschapswerkplaats daarom een reeks gebiedsbijeenkomsten georganiseerd. We trapten af met het Gorecht. Daarna volgden de Veenkoloniën, het Zuidelijk Westerkwartier, Centraal Woldgebied en Duurswold, Oldambt, Westerwolde en als laatste Waddenkust en Wierdenland.

Met de gebiedsbijeenkomsten hebben we als Landschapswerkplaats het volgende voor ogen gehad:

- Kennismaken met elkaar; samen geven we elkaar weer energie en enthousiasme voor de uitvoering van de initiatieven.
- Het is meteen ook het begin van het lokale netwerk, van de initiatiefnemers met elkaar en met de gebiedspartijen in de gebieden, en met de `verse' bemensing van de Landschapswerkplaats.
- Tijdens de gebiedsbijeenkomsten verkennen we de kansen met elkaar voor de samenwerking tussen de initiatieven, onderling en met de gebiedspartijen Dit doen we aan de hand van een eerste analyse van de initiatieven die is opgesteld door de Landschapswerkplaats, en met de Gebiedsagenda in wording.

De inleidende presentatie van de gebiedsbijeenkomst kan je terugvinden en downloaden op de website van de landschapswerkplaats: www.landschapswerkplaats.nl.

Doel van dit schetsboek

Met dit beeldverslag leggen we de resultaten vast van het interactieve deel van de gebiedsbijeenkomsten, waarin we ons hebben gebogen over de kansen voor samenwerking tussen de initiatieven en over de koppeling met de gebiedsagenda.

Tot slot

Voor dit hoofdstuk is geput uit diverse stukken, waaronder het projectplan voor de Landschapswerkplaats, de presentatie van de gebiedsavond, en andere documenten. Wil je meer informatie over de achtergronden, werkwijze en organisatie van de Landschapswerkplaats, of over de initiatieven, dan kun je dat nazoeken op de website: www.landschapswerkplaats.nl. Je kunt natuurlijk ook de landschapswerkplaats rechtstreeks mailen via info@landschapswerkplaats.nl.

Landschapswerkplaats

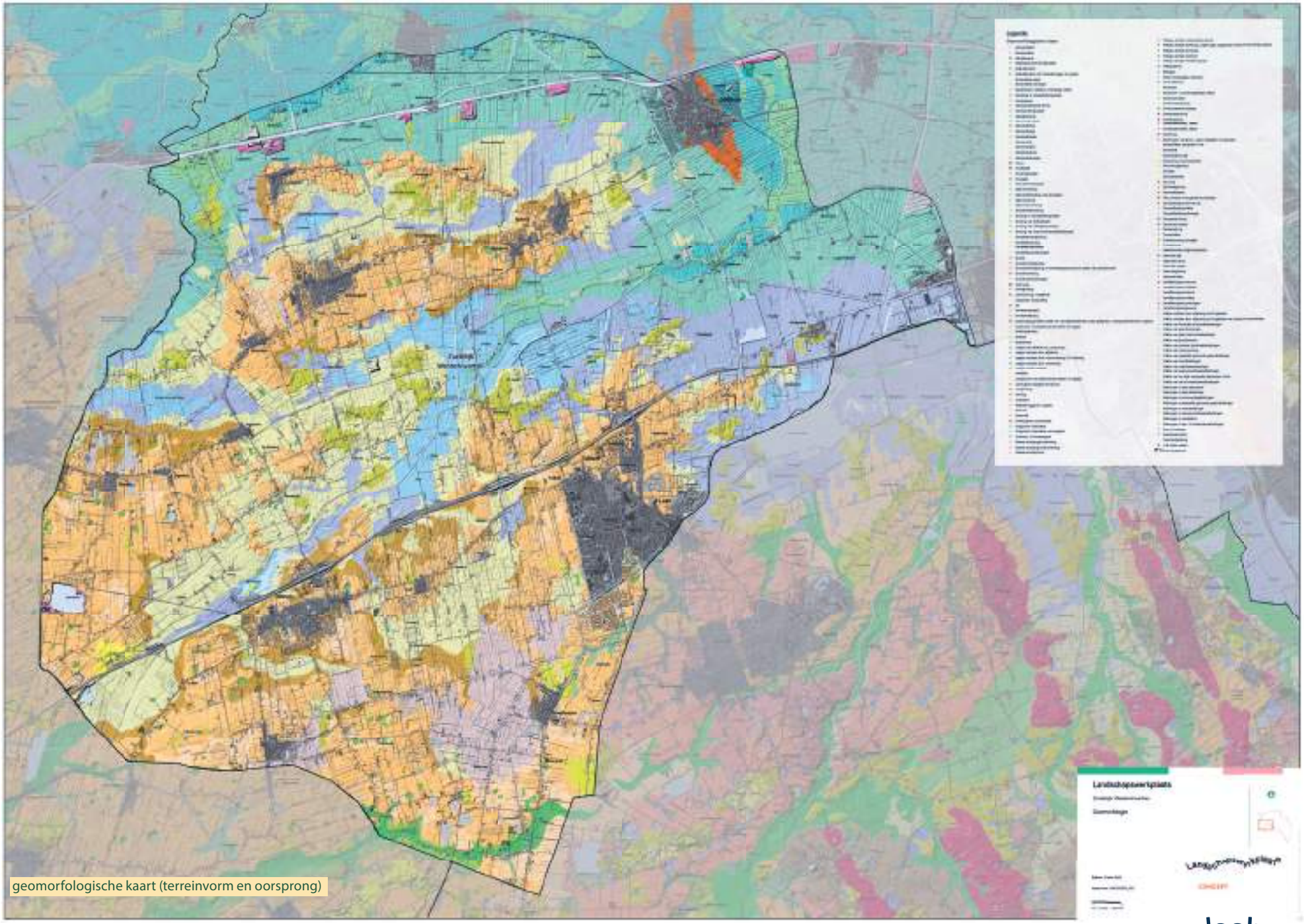

geomorfologische kaart (terreinvorm en oorsprong)

2. Het landschap van Zuidelijk Westerkwartier

In dit hoofdstuk geven we een korte beschrijving van het huidige landschap en zijn ontstaansgeschiedenis. Het landschap zoals we dat nu kennen, heeft bijzondere kenmerken en kwaliteiten. Daar bouwen we op verder bij de uitwerking van de initiatieven. De tekst van dit hoofdstuk is overgenomen uit de Kwaliteitsgids Groningen

Ondergrond

De ontstaansgeschiedenis van het landschap van het Zuidelijk Westerkwartier begint bij de ijstijden tijdens het Pleistoceen. Tijdens de voorlaatste ijstijd, het Saalien (ca. 380.000 - 130.000 jaar geleden), lag er over een groot deel van Nederland een enorme ijskap die zich binnen die periode in zes fasen heeft ontwikkeld. Twee van die fasen zijn belangrijk geweest voor de vorming van het landschap in Noord-Nederland, doordat ze herkenbare hoofdlijnen in de landschapsstructuur hebben achtergelaten. In de tweede fase van het Saalien schoof het landijs vanuit het oostnoordoosten naar het westzuidwesten op. Onder de honderden meters dikke ijskap werden langgerekte keileemplateaus in die richting gevormd: de plateaus van Langewold en Vredewold. Deze plateaus werden later de gasten of gaasten genoemd. Tussen deze plateaus vormde zich in de loop der tijd een breed smeltwaterdal, dat nu nog altijd te herkennen is in het beekdal van de Oude Riet (ook wel Oude Diep genoemd). In de vierde fase van de ijstijd is de smalle rug van Noordhorn-Zuidhorn gevormd. Net als de keileemruggen van het Hondsrug-systeem, ontstond deze rug door een

Steenhuis Iwema; foto Marketing Groningen, fotograaf: Stella Dekker Fotografie

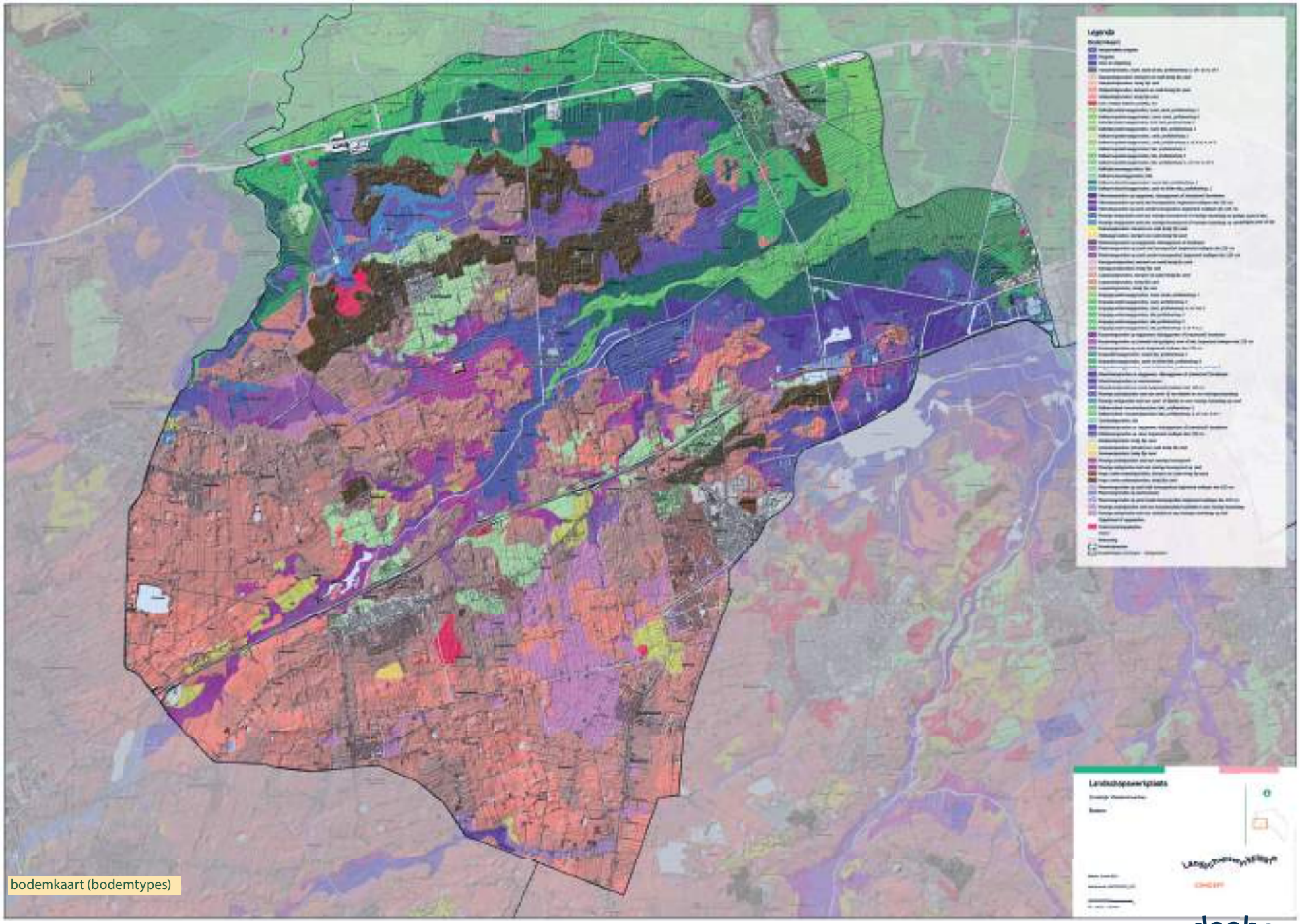

bodemkaart (bodemtypes)

Landschapswerkplaats

snelstromende gletsjer (ijsrivier) die indertijd van het noordnoordoost naar het zuidzuidwest stroomde. In zijn totaliteit is het Zuidelijk Westerkwartier dus feitelijk de meest noordelijke uitloper van het Drents Plateau en heeft het bodemkundig ook veel kenmerken daarvan: veel zand- en keileemgronden. De gasten en keileemplateau's zijn op de geomorfologische kaart te herkennen aan de lichtbruine en geelgroene tinten, de dalen aan de blauwe, paarse en groen(blauwe) kleuren. De rode kleur geeft de rug van Noordhorn en Zuidhorn aan. Dezelfde landschapspatronen zijn ook zichtbaar op de bodemkaart (ruggen: bruine en roze kleuren, dalen: paarse en blauwe kleuren)

Tijdens de laatste ijstijd, het Weichselien (ca. 117.000 - 11.700 jaar geleden), bereikte het landijs Nederland niet maar veranderde het gebied wel in een poolwoestijn. In deze tijd werd een deken van fijn dekzand afgezet op de eerder gevormde keileemruggen. Door het bevriezen van opkwellend grondwater ontstonden in dit ijskoude klimaat ook pingo's: heuveltjes met een ijskern. Na afloop van de ijstijden smolt deze ijskern en ontstonden kleine meertjes. Deze overblijfselen, zogenaamde pingoruïnes, manifesteren zich nu veelal als kleine ronde meertjes in het landschap. Een voorbeeld is het Bolmeer.

Na de laatste ijstijd begon rond 11.700 jaar geleden de warmere periode van het Holoceen. Hierdoor konden bomen en planten uit zuidelijkere streken zich geleidelijk aan weer in onze streken vestigen. Het landschap veranderde via een toendra- en taigalandschap (naaldbomen) rond 8000 jaar geleden in een uitgestrekt loofwoud. Vooral op de beide keileemruggen lag vanaf die tijd een dicht woud, hoofdzakelijk bestaande uit eiken en linden.

Door de temperatuurstijging smolten ijs en sneeuw, waardoor vooral in de lagere delen van het Westerkwartier een sterke vernatting optrad. Deze vernatting duurde duizenden jaren. Als gevolg hiervan begon zich een pakket veen te vormen door het afstervende plantmateriaal. Eerst bestond dit vooral uit riet- en zeggeveen, later steeds meer uit veenmosveen (hoogveen). Dit hoogveen groeide zo hoog op dat het uiteindelijk vanuit de beekdalen ook langzaam de naastgelegen keileemplateaus overdekte. Geleidelijk aan veranderde nagenoeg het hele Zuidelijk Westerkwartier in een uitgestrekt veenlandschap. Zelfs alle hoger gelegen keileemruggen in het gebied verdwenen rond 1500 - 1000 v. Chr. onder het veen. Alleen de allerhoogste plekken, zoals de glaciale rug van Noordhorn en Zuidhorn, staken toen nog boven het veen uit. Samengevat is het Zuidelijk Westerkwartier dus in de loop van het Holoceen veranderd van een uitgestrekt zandlandschap in een al even uitgestrekte veenwildernis.

DE MENS IN HET PREHISTORISCHE LANDSCHAP

De hogere zandruggen, de gasten of gaasten, die tijdens de voorlaatste ijstijd zijn gevormd, waren in de prehistorie zeer aantrekkelijk voor bewoning. Vooral de plekken waar een wat hoger dekzandkopje vlak langs een beek, meer of pingoruïne lag waren aantrekkelijk, omdat dat soort plekken zich heel goed leenden voor de jacht op land- en waterwild. Op dit soort locaties hebben archeologen dan ook veel jachtkampjes en vuurstenen werktuigen van Paleolithische en Mesolithische jagers gevonden. De oudste sporen dateren al van warmere tussenperioden uit de laatste ijstijd en zijn afkomstig van Neanderthalers. Maar ook Laat-Paleolithische en Mesolithische sporen en vondsten worden vaak aangetroffen. Aanvankelijk woonden deze jagers nog in een vrij open landschap, maar in de loop van het Mesolithicum groeide het landschap steeds meer dicht met bos.

Rond 4000 v. Chr. vonden in de oerbossen van het Zuidelijk Westerkwartier waarschijnlijk de eerste landbouwactiviteiten zoals bosbeweiding en kleinschalige akkerbouw plaats. Van deze Vroeg-Neolithische boeren weten we nog weinig, maar wel zijn er bewoningssporen aangetroffen van de Trechterbekercultuur (ca. 3400 -2850 v.Chr.) en ook van andere latere culturen. Deze vroege boeren hadden aanvankelijk nog weinig last van de doorgaande vernatting van het landschap en van de groei van het hoogveen, maar dit veranderde in de loop der eeuwen aanzienlijk. Het veen rukte zo ver op dat het areaal droge grond in de loop van de Bronstijd zo klein werd, dat deze te klein werd om nog een levenskrachtige boerengemeenschap te voeden. Rond 1000 v. Chr. trokken dan ook de laatste prehistorische boeren weg uit het Zuidelijk Westerkwartier en veranderde het gebied bijna tweeduizend jaar lang in een uitgestrekte en verlaten veenwildernis.

DE ONTWIKKELING VAN HET MIDDELEEUWSE CULTUURLANDSCHAP (500-1500)

VAN OEVER NAAR ZANDRUG

Het is waarschijnlijk dat vanaf de 7de eeuw n. Chr. weer bewoners het gebied in trokken via de riviertjes van de Lauwers en de Oude Riet om daar op dekzandruggen direct langs deze rivieren een kleine nederzetting te bouwen. Vanaf de 11de eeuw zijn kolonisten ook op grotere schaal de achterliggende veenwildernis gaan ontginnen. Ze deden dit door de natuurlijke vegetatie te verwijderen, dwars op de rivier langgerekte sloten te graven en zo de toplaag van het veen te ontwateren. De grond kon vervolgens in gebruik genomen worden als akker en weidegrond. Elke kolonistenfamilie kreeg daarbij een eigen kavel en bouwde daarop zijn eigen boerderij. Op enkele honderden meters van de Lauwers en de Oude Riet ontstonden zo langgerekte nederzettingen, elk in hun eigen dorpsgebied.

Deze grootschalige agrarische veenontginning en ontwatering had echter oxidatie (verteren) en inklinking (bodemdaling) van het veen tot gevolg, waardoor de gronden na een bepaalde tijd te nat werden voor boerderijen en akkerland. Om die reden verplaatsten de boeren al na zo'n 50 tot 100 jaar hun boerderijen binnen de eigen kavel veel dieper het veen in, vaak zo'n 1 tot 1,5 km. Zo schoven de middeleeuwse veenontginningen stap voor stap op in de

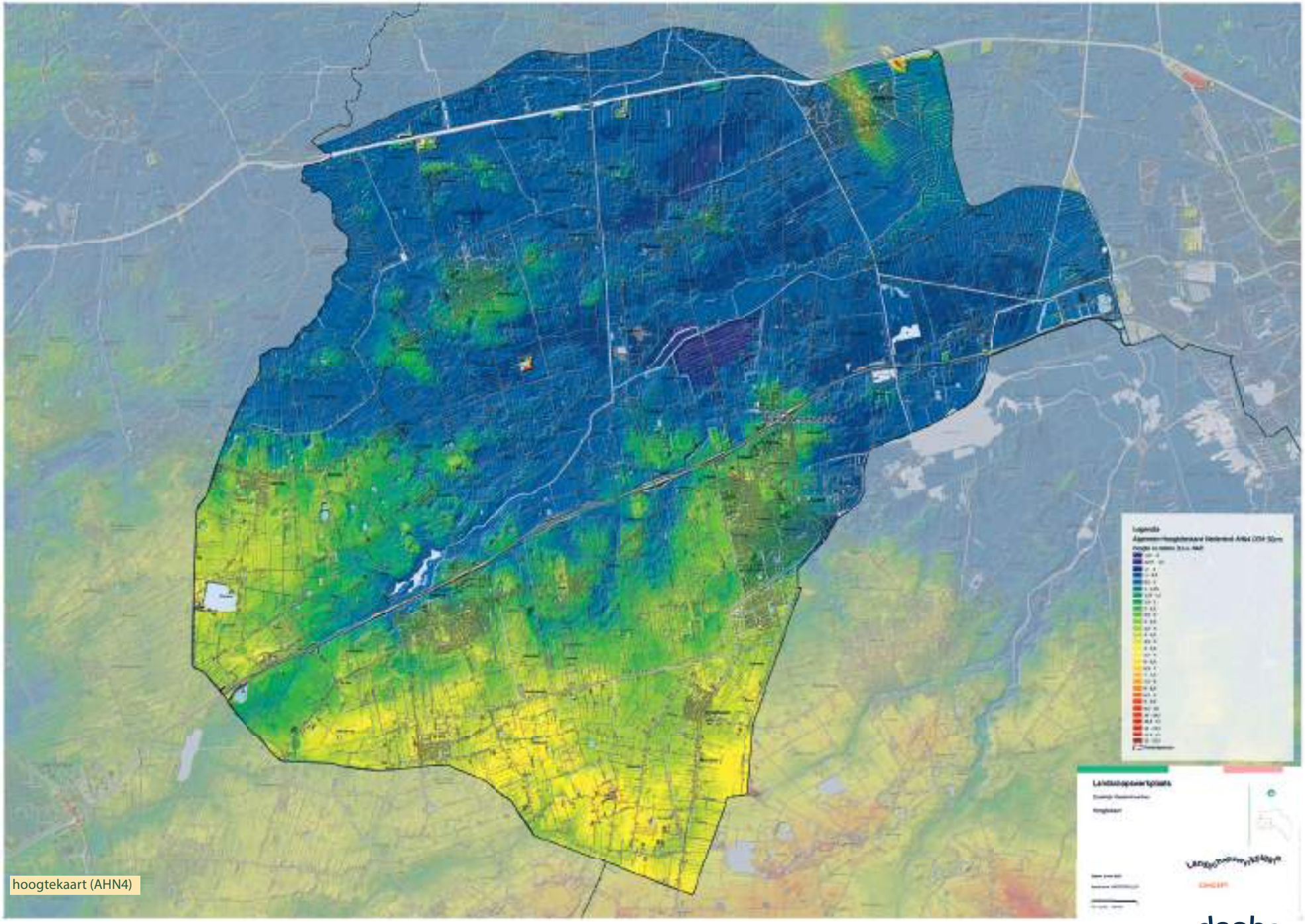

Landschapswerkplaats

richting van de hogere delen van de hoogveenkussens op de zandruggen en de dorpen schoven mee. Rond de 12de of 13de eeuw was het hele veengebied ontgonnen en kwamen de dorpen van Langewold en Vredewold op hun huidige plek te liggen. Vaak werd toen ook een bakstenen kerk gebouwd.
De beekdalen van Lauwers en Oude Riet bleven als een laaggelegen, open graslandgebied bestaan. Doordat zich tussen de boerderijen geleidelijk aan ook arbeiders en ambachtslieden vestigden, groeiden de nederzettingen in de loop der eeuwen aaneen tot lange lintdorpen aan een lange doorgaande weg. Via een kleine, rechthoekige verspringing (bajonetstructuur) sloten de wegen aan op de wegen van de aangrenzende dorpen

VERDROGING EN BODEMDALING

De voortgaande oxidatie en inklinking van het veen leidde er al na enkele eeuwen toe dat nagenoeg al het veen op de keileemruggen van Vredewold en Langewold verdwenen was. Zodoende kwamen de onder het veen gelegen zandruggen in de 14de en 15de eeuw steeds meer aan de oppervlakte te liggen: een veenlandschap veranderde hierbij dus in een zandlandschap. Vaak vielen daarbij ook de oude veensloten steeds meer droog en als gevolg daarvan zagen elzenbomen steeds meer kans om spontaan op te schieten in de slootkanten. De bewoners gingen deze elzensingels na verloop van tijd steeds intensiever gebruiken en beheren, waarbij ze steeds meer de functie kregen van erfscheidingen, veekerende perceelscheidingen, windsingels of voor nutshout. Op de hoogste delen van de gasten legden bewoners ook houtwallen aan met daarop vooral eiken. Het beekdal kwam in gebruik als hooi- en grasland. Zo veranderde het Zuidelijk Westerkwartier in de late middeleeuwen in een relatief korte tijdsperiode van een open veenontginningslandschap in een heel besloten landschap van elzensingels en houtwallen op de gasten.

WATERSTAATSPROBLEMATIEK

Aan het eind van de middeleeuwen overstroomde als gevolg van de bodemdaling het meest noordelijke deel van het Zuidelijk Westerkwartier en ook de omgeving van Noordhorn en Zuidhorn steeds vaker door zeewater uit de Lauwerszee. Via de Lauwers en het beekdal van de Oude Riet kwam het zeewater tot ver in het Zuidelijk Westerkwartier. Hierdoor werd het oude veenlandschap ter plaatse bedekt met een steeds dikker wordende kleilaag. Door het dalen van het veen en dit opkomende zeewater kwam het gebied voor flinke waterstaatsproblemen te staan, die alleen door een collectieve samenwerking konden worden opgelost. Vooral de monniken van het Gerkesklooster en Kuzumerklooster speelden daarbij een rol. Al in de 13de eeuw bouwden de dorpen aan de noordrand van Langewold gezamenlijk een doorgaande zeedijk (de Roder) die hun landerijen diende te beschermen tegen overstromingswater. Vanaf die tijd zijn er geleidelijk aan steeds geavanceerdere afwateringsystemen aangelegd zoals weteringen, kades, poldermolens en uitwateringssluizen (zijlen). Ook langs de Oude Riet werden dijken aangelegd ter bescherming tegen het zeewater. Een bijzonder fenomeen is dat de kleipakketten die langs de middeleeuwse riviertjes waren afgezet, tijdens de doorgaande bodemdaling minder snel zakten dan de omliggende veengronden. Als gevolg hiervan kwamen deze kleipakketten in de loop der eeuwen relatief hoger in het landschap te liggen (inversieruggen). Er heeft als het ware een omkering (inversie) van het oorspronkelijke reliëf plaatsgevonden. Een voorbeeld hiervan is de inversierug van Enumatil (zie het felblauwgroene ` lintje' op de geomorfolgische kaart, de middelgroene zone op de bodemkaart en het relief op de hoogtekaart).

LANDSCHAPSONTWIKKELINGEN IN DE NIEUWE TIJD (1500-1800)

VEENAFGRAVINGEN EN VEENBORGEN

In de eerste helft van de 16de eeuw is in het zuidelijk deel van het Westerkwartier een start gemaakt met de commerciële verveningen, oftewel het afgraven van turf voor brandstof. Dat gebeurde onder leiding van adellijke families zoals de Van Ewsums. Deze families lieten eerst kanalen (b.v. het Leekster Hoofddiep) en wijken graven met daarin allerlei schutsluizen. Vervolgens lieten ze de turf per schip afvoeren naar de steden. Mede door het daarbij vergaarde kapitaal, bouwde deze elite diverse nieuwe borgen in deze streek. Ook kregen oude middeleeuwse borgen vaak een nieuw jasje. Toch zijn veel borgen en buitenplaatsen uit deze periode verdwenen. Soms zijn in het landschap nog oude structuren zoals de grachten zichtbaar. De 'veenborgen' Coendersborg, Iwemasteenhuis en borg Nienoord zijn nog wel goed bewaard gebleven. De verveningen zijn tot aan het begin van de 18de eeuw doorgegaan. Na een onderbreking van een halve eeuw en het graven van de Jonkersvaart begonnen de verveningen opnieuw in het gebied rond Zevenhuizen. In de 19de eeuw is ook op grote schaal verveend en werden allerlei wijken en vaarten gegraven voor transport. Binnen de rationele verkaveling van de veenontginning liggen ook nu nog de dorpslinten met verspreide kleinschalige bebouwing in een rechte lijn langs het kanaal.

Om het gebied te beschermen werd, voornamelijk eind 16de eeuw, een aantal verdedigingswerken zoals schansen en kanalen aangelegd. Voorbeelden hiervan zijn de verdwenen schansen bij Niezijl, Leek en het Kolonelsdiep. Een nog overgebleven schans is te vinden net buiten het gebied bij Een-West, de Zwartendijksterschans.

INTENSIVERING LANDGEBRUIK

De middeleeuwse strokenverkavelingen van de veenontginningen zijn in de Nieuwe Tijd steeds intensiever gebruikt, zowel voor beweiding als voor akkerbouw. Hierbij is het besloten coulisselandschap met zijn elzensingels en houtwallen nog dichter geworden. Er waren weinig lange zichtlijnen, behalve in de lengterichting langs de hoofdwegen. De singels liepen veelal door tot in de kern van de dorpen en zijn medebepalend voor het streekeigen karakter van de dorpskom. Doordat de dorpen als het ware verweven zijn met de houtsingelstructuur werden vanuit het omliggende landschap nauwelijks dorpssilhouetten ervaren.

Kenmerkend voor de kernen in het Zuidelijk Westerkwartier is de richting van de hoofdwegen, verlopend van zuidwest naar

Landschapswerkplaats

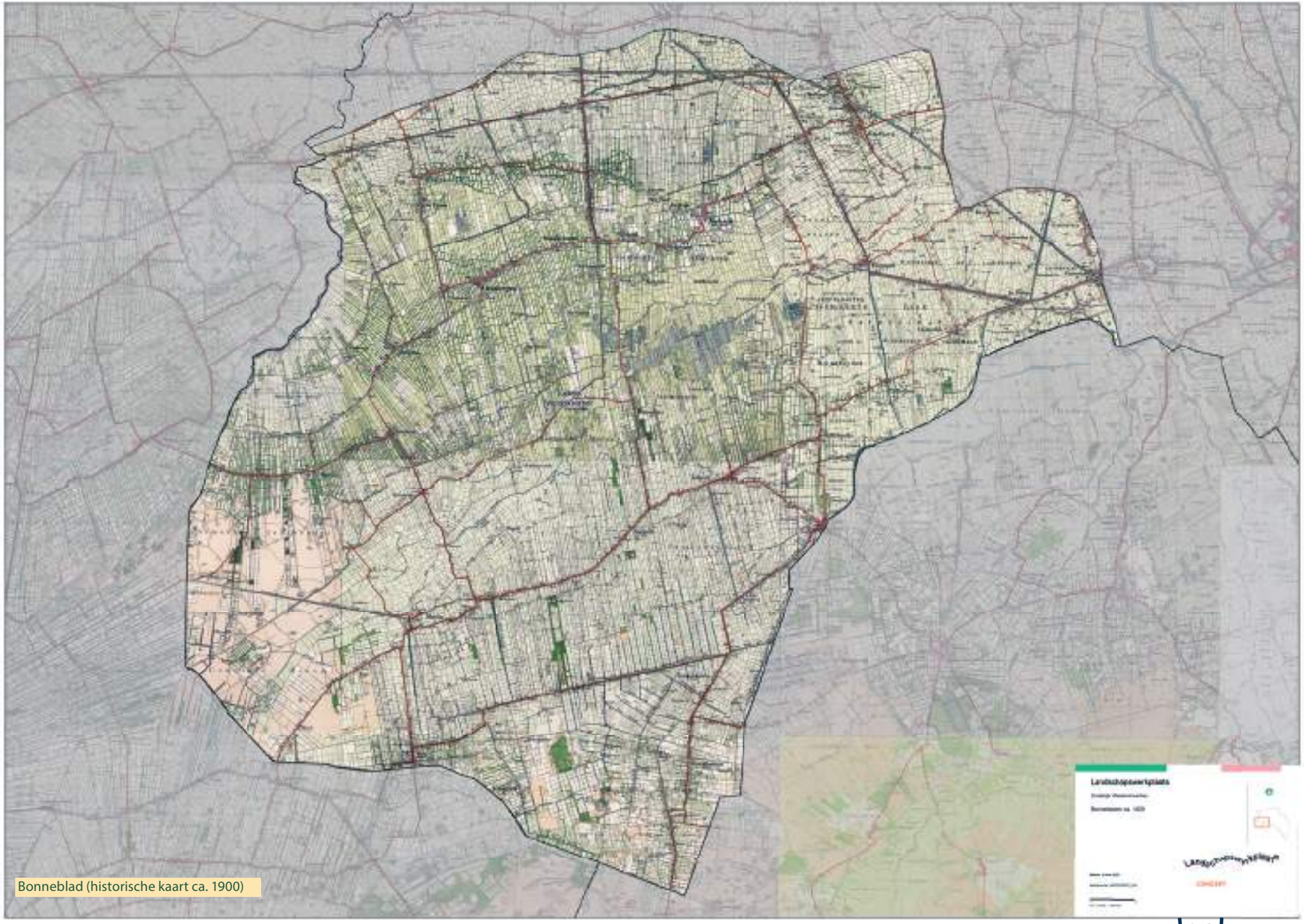

Bonneblad (historische kaart ca. 1900)

noordoost, met licht slingerend over de zandruggen de verschillende dorpen. In het zuiden vind je dorpenreeks als Marum, Niebert, Nuis en Tolbert en verder naar het noorden Opende, Kornhorn, Doezum, Grootegast, Sebaldeburen, Oldekerk en Niekerk. Zuidhorn en Noordhorn liggen op een glaciale rug, op deze rug liggen de Gast, Langestraat, Noorderweg. Wegen met fraaie huizen binnen de herkenbare lintbebouwingsstructuur.

De oude bewoningsas van Niebert en Nuis lag aanvankelijk enkele honderden meters zuidelijker dan de huidige kernen. Het Malijksepad en het Holmerpad herinneren nog aan deze situatie. Toen de zandweg tussen Oostwold en Marum werd verhard tot straatweg concentreerde zich de bewoning van beide dorpen daar. In het gebied ontstaat een eigen, Westerkwartierse variant op de kop-rompboerderij met een bescheiden woongedeelte in de kop.

HET BEEKDAL

Het beekdal van de Oude Riet/het Oude Diep bleef in deze tijd grotendeels in gebruik als hooi- en weiland. De petgaten, die als gevolg van het uitbaggeren van veen waren ontstaan, verlanden geleidelijk waardoor groene zomen ontstonden langs de randen van de petgaten.

ONTWIKKELINGEN IN DE MODERNE TIJD (1800-HEDEN)

Deze periode kenmerkt zich door een snelle verandering in het gebruik van het landschap door de toename van mobiliteit, verandering van handel en agrarische bedrijfsvoering en de opkomst van de industrie.

DE JONGSTE VERVENINGEN

De veenontginning loopt aan zijn eind. In de Tweede Wereldoorlog is voor het laatst op kleine schaal turf gegraven. Van het vroeger zo uitgestrekte hoogveen resteert nog slechts een klein fragment dat deel uitmaakt van het natuurreservaat Jilt Dijksheide. Tegenwoordig zijn in de Doezemermieden en in de Lettelberter en Tolberter Petten nog petgatencomplexen uit deze tijd te zien. Hier ontwikkelde zich in de loop van de 20ste eeuw een uniek en zeer soortenrijk moerasbos. De Lettelberter Petten is tegenwoordig beschermd natuurgebieden en fungeren met het aangrenzende natuurgebied de Onlanden als waterbergingsgebied.

Het borgterrein Nienoord ontwikkelt zich volgens de toenmalige onderhevige mode tot een landgoed voor de welgestelde heren van Nienoord. De rijkdom is nog steeds zichtbaar op het landgoed en in de kerk van Midwolde waar de heren begraven zijn. Dit is mede dankzij het marmeren praalgraf de fraaiste Adelskerk van Nederland.

SCHAALVERGROTING

Vanaf de tweede helft van de 19de eeuw raakte het gebruik van kunstmest in zwang en werd de nadruk op veeteelt groter. Het evenwicht tussen bouwland, grasland en woeste grond was doorbroken en leidde ertoe dat het landschap in het Zuidelijk Westerkwartier vrijwel alleen nog uit grasland bestond. Door schaalvergroting in de agrarische sector verdwenen veel singels als gevolg van ruilverkaveling en herinrichting. Sloten werden gedempt en hoogtes geëgaliseerd. Veel van de oorspronkelijke eenvoudige arbeiderswoningen en keuterijen werden in de loop van de tijd vervangen, waarbij de hoofdvorm van het nieuwe huis vaak nog refereert aan de verdwenen bebouwing. De historische lintbebouwing bleef echter wel intact en het bebouwingsbeeld bleef overwegend eenvoudig van karakter.

In de tweede helft van de 19de eeuw kwam ook de industrialisatie op gang. Deze kreeg vooral gestalte in de vorm van kleine zuivelfabrieken, verspreid door de regio. De dorpen Leek, Marum en Zuidhorn groeiden in de 19de en de 20ste eeuw. Zuidhorn en Grijpskerk raakten in trek bij rentenierende boeren wat leidde tot groei en luxueuze rentenierswoningen, zoals langs de Gast.

NIEUWE MOBILITEITSLIJNEN

Door deze schaalvergroting worden, naast de door de geschiedenis ontstane noordoost-zuidwest lijnen, nieuwe lijnen aan het landschap van het Zuidelijk Westerkwartier toegevoegd.

Als eerste lijn werd in 1860 de 'Spoorweg tussen Harlingen en Nieuweschans' aangelegd. Door toenemende (agrarische) handel groeide de behoefte aan een nieuwe waterweg tussen de stad Groningen en de Zuiderzee. Hiervoor werd tussen 1928 en 1938 het Van Starkenborghkanaal aangelegd, de voormalige trekvaart werd tot kanaal verbreed met een sluizencomplex bij Gaarkeuken. Na de Tweede Wereldoorlog is het kanaal naar Friesland doorgetrokken als Prinses Margrietkanaal. De lokale tramlijn naar Drachten uit de eerste helft van de 20ste eeuw is in de jaren '80 van de 20ste eeuw opgeheven, maar is nog altijd in het landschap en dorpen zichtbaar. Ook op de wegen ontstond een hogere mobiliteitsdruk. Ter vervanging van de oude verbindingsas tussen Drachten en Groningen, de Friesestraatweg, werd tussen 1958 en 1960 de snelweg A7 aangelegd.

Al deze nieuwe lijnen hebben veel impact op het gebied. Door de nieuwe infrastructuur worden verschillende dorpen in de loop van de 20ste eeuw forensendorpen. Hierdoor zijn dorpen zoals Zuidhorn en Leek in omvang sterk gegroeid. De directe nabijheid van de stad Groningen is daarbij een belangrijke factor

De nieuwe lijnen in het landschap zorgden voor barrières en - net als de ruilverkaveling en herinrichting door schaalvergroting - voor een versnippering van de oorspronkelijke structuren. Door het verdwijnen van de kleinschalige structuren, voornamelijk gedragen door de houtsingels, nam de biodiversiteit in het gebied af.

DEFENSIE

Tijdens de Tweede Wereldoorlog werd in het najaar van 1940 een Duitse radarpost gebouwd in Trimunt. De bunkers van deze verdedigingslinie zijn nog steeds zichtbaar.

NIEUWE NATUUR

Tegen het eind van de 20ste en aan het begin van de 21ste eeuw ontstond echter een kentering. Door het verslechtering

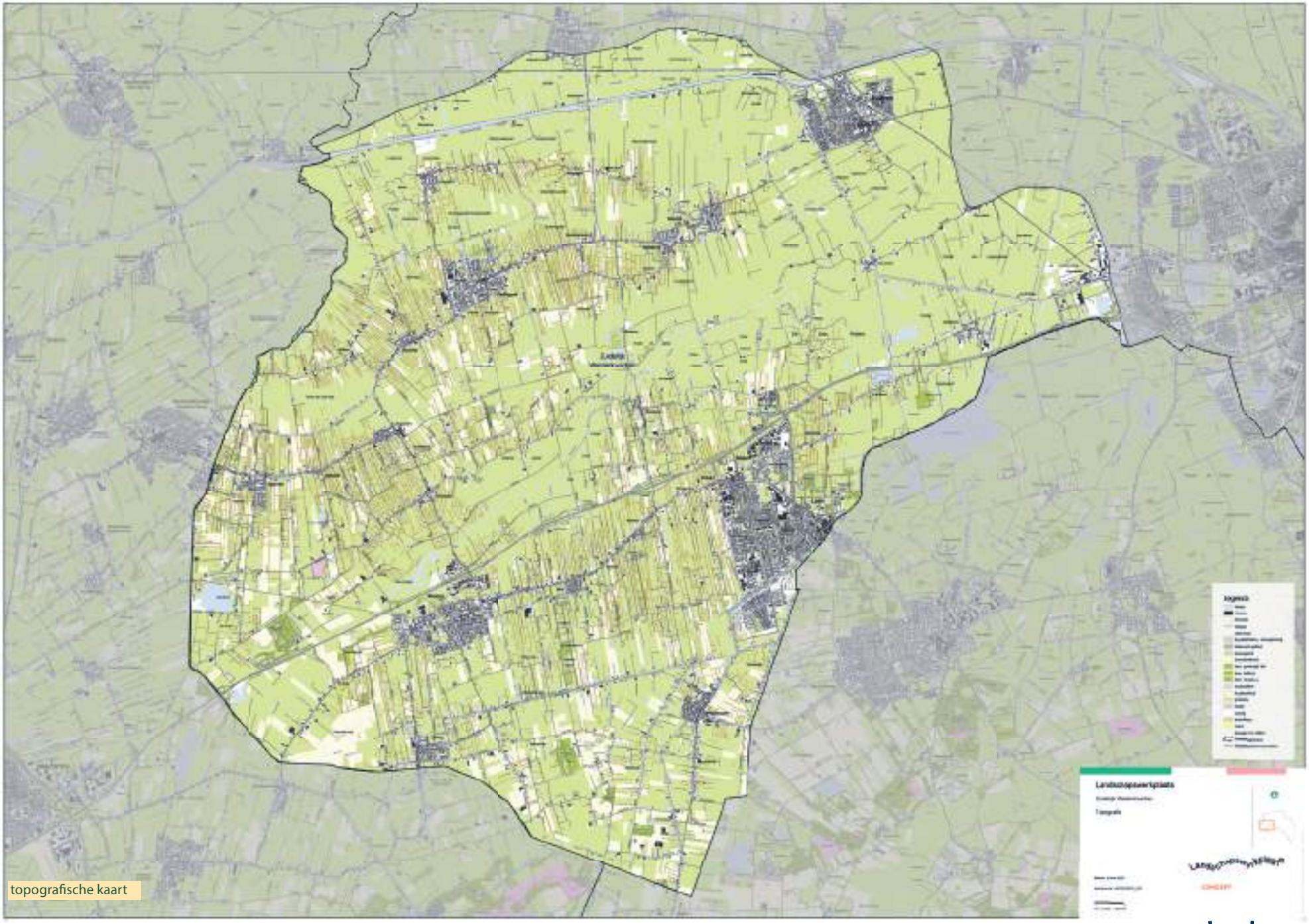

topografische kaart

Landschapswerkplaats

van de biodiversiteit, de behoefte aan waterbuffergebieden door klimaatverandering en de veranderingen in de kijk op het landschap, werd de natuur in een deel van het landschap weer 'terug' ingericht.

Het natuurnetwerk in het Zuidelijk Westerkwartier loopt min of meer van west naar oost, van Opende naar het Leekstermeer. Het gebied sluit hiermee aan op een aaneengesloten gordel van natuurgebieden rondom de stad Groningen. Dit gebied loopt van Midden-Groningen, via de kop van Drenthe, door het Zuidelijk Westerkwartier naar het Waddengebied. Tegenwoordig is er bovendien ruimschoots aandacht voor de cultuurhistorische en landschappelijke waarde van houtsingels, hooilanden, sloten en historische wateren zoals poelen, pingoruïnes, petgaten en dobben. De ontwikkeling van nieuwe natuurgebieden en het herstel van landschapswaarden zijn sinds 1988 in volle gang.

Een voorbeeld hiervan is het project 'De Drie Polders', waar het landschap is heringericht met gebruik van historische inrichtingselementen en door het versterken van de elzensingelstructuur. Het streefbeeld is een afwisseling van gevarieerde natte tot vochtige graslanden hetgeen de waterhuishouding en biodiversiteit ten goede komt.
Er worden plannen gemaakt om het beekdal van de Oude Riet opnieuw in te richten waarbij de oude waterloop wordt hersteld en de biodiversiteit van de karakteristieke beekdalhooilanden (dotterbloemhooilanden met rietorchis en watersnip) worden verbeterd.

Behalve als genenbron en voor de biodiversiteit, zijn de oude pingoruïnes, houtwallen, heggen en bosjes van grote cultuurhistorische betekenis. Het zijn de oudste landschapselementen in de streek en ze geven een beeld van historische beheer– en gebruikswijzen.

REGIONALE KERNKARAKTERISTIEKEN
Voor het behoud en de verdere versterking van de ruimtelijke kwaliteit

kernkwaliteiten; bron: Kwaliteitsgids Groningen

van het Zuidelijk Westerkwartier verdient bij nieuwe ontwikkeling de aansluiting op de volgende kernkarakteristieken de aandacht:

- Geologische hoofdstructuur uit de periode van de ijstijden met een afwisseling van gesloten gasten (keileemruggen met veel begroeiing) en open beekdalen en natte laagveengebieden.
- Natte landschapselementen op de keileemruggen in de vorm van pingoruïnes met een waardevol bodemarchief.
- Archeologische vindplaatsen van jager-verzamelaars uit de Steentijd en van de vroege boeren uit de Late-Steentijd tot Midden-Bronstijd.
- Archeologische resten van verlaten veenontginningsdorpen met kerkhoven uit de 11de tot 13de eeuw.
- Kenmerken van het beekdal van de Oude Riet met waardevolle oude meanders, veenlagen en dekzandkoppen. Bloemrijke hooilanden met schaallandsoorten en weidevogels.
- Opstrekkende strokenverkaveling van de middeleeuwse agrarische veenontginningen.
- Laatmiddeleeuws coulisselandschap van elzensingels en houtwallen met autochtone soorten en een rijke flora en fauna met daarin een ondergeschikte positie van de bebouwing.
- Turfvaarten en wijken uit de 16de, 18de en 19de eeuw.
- De middeleeuwse steenhuizen, borgen, kerken en boerderijen zijn waardevol door deze in hun landschappelijke context te beschouwen en als herkenningspunten in de ruimte te benutten.
- De lineaire 16de-eeuwse ontginningsstructuren van de wegen en kanalen in de veenkoloniale zuidpunt van het Zuidelijk Westerkwartier.
- 19de-eeuwse petgatencomplexen heringericht als waterbergingsgebieden met moerasnatuur.
- Dijkrelicten, zijlen, afwateringen en poldermolens uit de late middeleeuwen en Nieuwe Tijd.
- De schaal en het karakter van de historisch gegroeide dorpsstructuren:
- Verwevenheid van de wegdorpen met het houtsingellandschap
- Langgerekt karakter van noordoost-zuidwest lopende wegdorpen van de 12de en 13de-eeuwse veenontginningsdorpen. Enkelvoudige linten met hier en daar als uitzondering een dubbele en opgevulde lintbebouwing.
- Het belang van ruimtebeleving van de lintdorpen, door voldoende herkenningspunten in te bouwen.
- De ondergeschiktheid, kleinschaligheid en het overwegend sobere karakter van de bebouwing met daartussen Westerkwartierse varianten op de kop-romp- en stelpboerderij en luxe rentenierswoningen, door bij nieuwe architectuur hierbij aan te sluiten.

BRONNEN

- https://www.landschapsgeschiedenis.nl
- Landschap in Nederland
- Wikipedia
- Groningen - Canon van Nederland
- https://www.deverhalenvangroningen.nl/
- Golden Raand, Meindert Schroor en Jan Meijering, 2001 ISBN 9789077548233

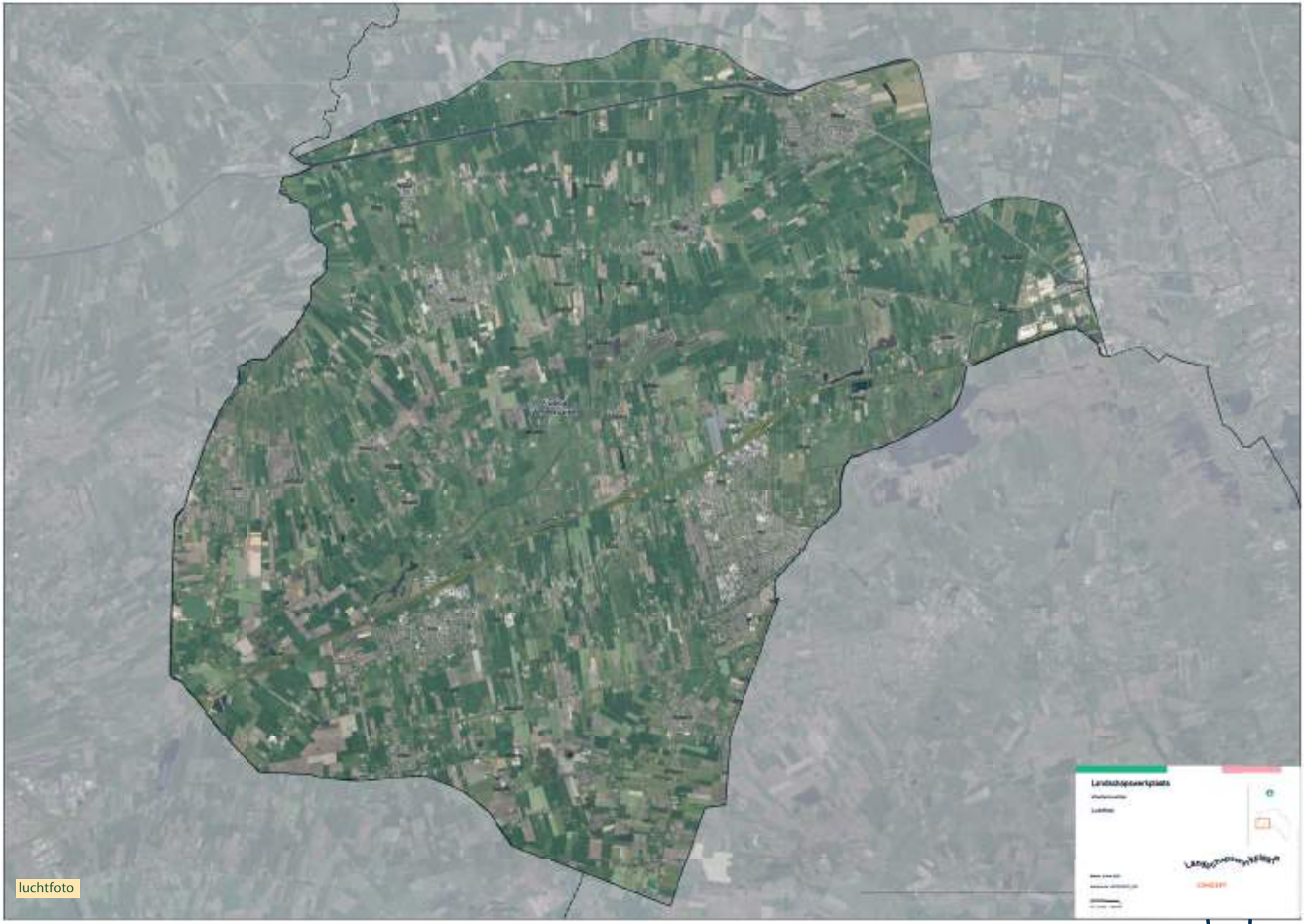

luchtfoto

Landschapswerkplaats

Blote voetenpad; foto Marketing Groningen

St. Bernardushof; bron Marketing Groningen, Marcel Kerkhof

Enumatil; foto Marketing Groningen, Stella Dekker Fotografie

Victorymuseum Grootegast; foto Marketing Groningen,

Nienoord; foto Marketing Groningen, Roelof Bos

kerk Den Horn; foto Marketing Groningen

Landschapswerkplaats

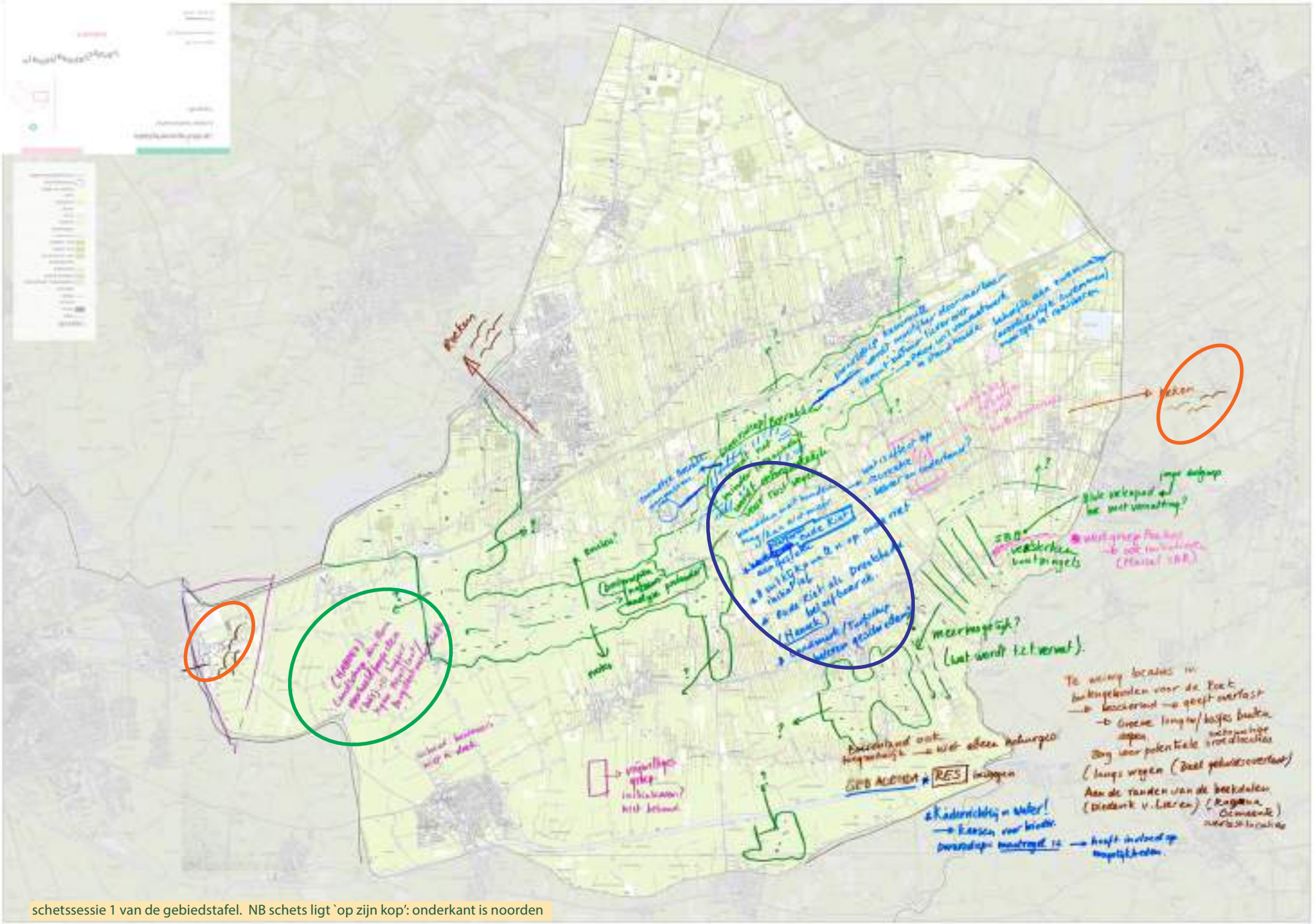

schetssessie 1 van de gebiedstafel. NB schets ligt `op zijn kop': onderkant is noorden

Landschapswerkplaats

3. Toelichting schetsen

Op 30 mei vond de gebiedsbijeenkomstZuidelijk Westerkwartier plaats. Initiatiefnemers, gebiedspartijen en het team van Landschapswerkplaats kwamen bijeen om de kansen te verkennen voor het deelgebied Zuidelijk Westerkwartier. Na een toelichting van de initiatieven en van het landschap is samen geschetst aan twee tafels.

Gebiedstafel; sessie 1

Natuurontwikkelingsgebied

- Prolander werkt hier in opdracht van de provincie Groningen aan een verder invulling (NNN-begrenzing).
- De omgeving rondom het Dwarsdiep/ Boerakker wordt vernat. Vogel rustgebied; niet meer toegankelijk voor recreanten. → Zoeken naar andere/ nieuwe routes.
- Routes meer aansluiten op routes buiten het gebied. Waar liggen kansen?
- Ommetje Boerakker moet vanwege de ontwikkelingen in de omgeving worden aangepast.

Diepen en Maren

Oude Riet:

- Platform "Oude Riet": Initiatief voor 8 uitkijkpunten op de Oude Riet. https://www.ouderiet.com/
- Maak Oude Riet beleefbaar zoals bij de Drentsche Aa is gedaan. Is een mooi voorbeeld.
- Een Landmark/ Turfschip zorgt voor de beleving van de geschiedenis.

Dwarsdiep

- De kanoroute wordt moeilijker doorvaarbaar vanwege natuurontwikkeling. Provincie en Staatsbosbheer willen liever geen routes meer door de verstoringsgevoelige delen van de natuur.
- Provincie wil echter vaarnetwerk in stand houden.
- Daarnaast is er behoefte aan zwemplekken, avontuurlijk zwemmen. Is moeilijk realiseerbaar.
- De Kaderrichtlijn Water, maatregel 12, heeft invloed op de mogelijkheden. Wel kansen voor biodiversiteit.

Roeken

- Er zijn te weinig locaties in het buitengebied voor de roeken.
- Vogel is beschermd maar geeft ook snel overlast
- Plaats nieuwe bosjes op een dusdanige wijze dat er rekening gehouden kan worden met deze vogelpopulaties.
- zorg voor potentiële broedlocaties buiten de dorpskernen → Groene Longen.

Initiatieftafel

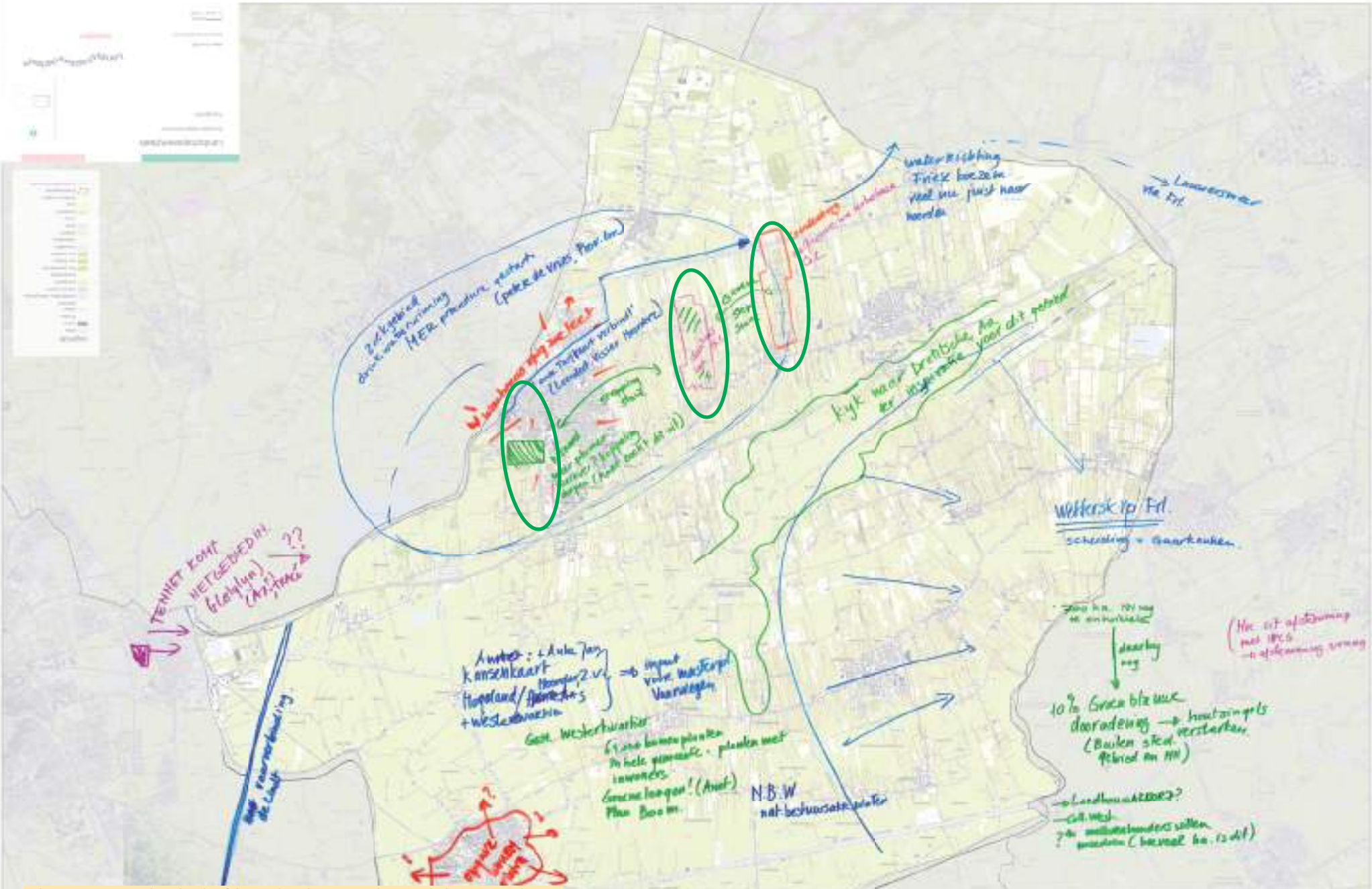

schets sessie 2 van de gebiedstafel. NB schets ligt `op zijn kop': onderkant is noorden

Landschapswerkplaats

Groene longen

- Landschap den Horn als voorbeeldproject; Bos als buffer, ook toepasbaar in te zeten als buffer voor ontwikkelingen Borgsloot/Matsloot
- In gebied Polder de Kale weg: Versterken houtsingelstructuur. Is er meer mogelijk? Wordt t.z.t. ook vernat. Kans voor Blote voetenpad?
- Bij de werkgroep Peebos lopen ook allerlei ideeën voor initiatieven.

Verdere initiatieven:

- Rondom Katerhals is een vrijwilligersgroep. Niet bekend wat de initiatieven daar zijn → Check.
- Bewoners Zuidhorn: Zuiderpolder niet te druk maken.
- Boerenland kan ook toegankelijk zijn voor ommetjes. Niet alleen de natuurgebieden bieden kansen.

Gebiedstafel; sessie 2.

Groene longen/ Verbonden Biodiversiteit

- Verschillende borgen en buitenplaatsen kunnen biodiverse steppingstones worden. Kunnen ze op een of ander manier worden verbonden.
- Gemeente Westerkwartiers wil 64000 bomen planten met inwoners in hele gemeente.
- Er is nog 700 ha. NN nog te ontwikkelen.
- Kans voor de 10% groenblauwe dooradering.
- Houtsingels versterken buiten de gemeentelijke en NN-opgave om.
- Natuurontwikkeling: kijk naar aanpak Drentsche Aa als inspiratie.

Masterplan vaarwegen:

- Kansenkaart Noorderzijlvest en gemeente Het Hoogeland geeft goede input.
- Vaarverbinding de Lindt; aansluiting?
- Betrek Wetterskip Fryslân bij de plannen. Bij Gaarkeuken zit de waterscheiding.
- Dit ook i.v.m. waterrichting naar Lauwersmeer.
- Oude turfvaart verbindt (Noorderzijlvest).

Verdere opgaven:

- Zuidhorn zit met een grote woningbouwopgave, evenals Tolbert.
- TenneT komt door het gebied.
- Lelylijn?

marmeren grafmonument van Ewsum, kerk Midwolde; foto Marketing Groningen, fotograaf: Stella Dekker Fotografie

schets sessie 1 en 2 initiatieftafel

Initiatieftafel; sessie 1 en 2

Algemeen

- Er zijn kansen voor (sterkere) groene en of groenblauwe verbindingen tussen aangrenzende gebieden, bijv. Gorecht, Drenthe en Friesland
- Van Starkenborghkanaal is een vrij harde grens en barriere tussen het Zuidelijk Westerkwartier en Middag-Humsterland. Zijn er mogelijkheden om de verbinding over en weer en de landschappelijke samenhang te verbeteren
- Er is een wens in het gebied voor een aantal `ruigere' terreinen, waar meer mag en kan (bijv. een vuurtje stoken), zonder dat deze een natuurbestemming hebben.
- Is het mogelijk om een onderzoek te doen of een analyse te maken van paden in het Zuidelijk Westerkwartier (oa. Harsterbosch, Nienoord):
  - Wat is het gebruik/intensiteit?
  - Onverharde en verharde paden
  - Verdwenen of verwaarloosde historische paden
- Maak gebruik van de kennis en het enthousiasme van de bewoners. Het helpt ook in het bij elkaar brengen van dorpen. Hiervoor kan gebruik gemaakt worden de ervaringen van de initiatiefnemers van het Vijf Dorpen Plan in het Oldambt. Misschien een excursie organiseren?
- Bij het aanvullen en versterken van de houtsingelstructuur: houdt rekening met bodemverschillen qua sortiment. Dat is van belang voor de biodiversiteit.
- In het gebied liggen een aantal borgen, steenhuizen en dergelijke die het landschap kleur geven. Het zijn groene hubs in het netwerk met een lange geschiedenis en veel verhalen.
- Er is grote behoefte aan uniformiteit in de (recreatieve) bebording.

Specifiek

Verbindingen en paden

- In het westen en zuidwesten van het ZWK liggen veel pingo's en ingesloten laagten. Hier liggen kansen voor bijv. Verbonden Biodiversiteit in combinatie met andere netwerkinitiatieven, en lokale initiatieven. Zo is er een werkgroep Peebosch die zich bezig houdt met routes, natuur en landschap.
- Kleinere ecologische verbindingen bieden ook mogelijkheden voor het verbeteren van de recreatieve toegankelijkheid, bijv. een verbinding tussen Coendersborgh en Nanninga's bosch, in aansluiting op (deels) al bestaande paden tussen Marum en Tolbert. Van de oude verbinding (nu een voetpad) tussen Marum en Tolbert mist nog een deel; die zou je kunnen herstellen, als onderdeel van (een van) de netwerkinitiatieven. De Gave (verder) herstellen is ook een kansrijke verbinding, wellicht in combinatie met voorzieningen voor vaarrecreatie en de zo gewenste fietsverbinding onder de A7 door bij het Lettelberterdiep.
- De plannen voor de Gebiedsontwikkeling Matsloot-Westpoort omvatten onder andere een ecologische en recreatieve verbinding langs het Aduarderdiep.
- Een bestaand pad tussen Steenhuis Iwema en Nanninga's Bosch (en verder) kan wellicht af en toe verdicht worden met bomen en/of struweel, in kader van Groene Longen, Verbonden Biodiversiteit (ism programma Bos en Hout van provincie Groningen).
- Een al langer levende wens (werkgroep Oude Riet) is om de Oude Riet, de oude waterloop van (deels) voor de veenontginningen te herstellen en beter zichtbaar te maken. Daarmee wordt ook een verbinding gemaakt met Middag-Humsterland. Het idee is om langs de Oude Riet een reeks van uitzichtpunten te maken (op de schets schematisch aangegeven, dit zijn niet niet de exacte locaties)
- Al in de manifestatie Sponsland genoemd: het watersysteem zou gebaat zijn bij een (sterkere) verbinding tussen de Drentsche Aa en het Reitdiepsysteem, via de westzijde van Groningen.
  Dit speelt in hetzelfde gebied als de Gebiedsontwikkeling Matsloot-Westpoort

Verhalen

Er zijn heel veel plekken met een interessante geschiedenis, waarover goede verhalen te vertellen zijn. Bijvoorbeeld het voormalige klooster bij Trimunt, het Caspar Robles kanaal, het huis Bijma, de marmeren graftombe van de familie Ewsum in de kerk van Midwolde, Nienoord, Coendersborgh en Steenhuis Iwema, etcetc.
Er zijn plannen om een landschapsbiografie voor het Zuidelijk Westerkwartier op te stellen.

Overige zaken

- Er ontstaat een sterke infrabundel als de plannen voor de Lelylijn door zouden gaan: die komt langs de snelweg A7 te liggen, en zal op sommige plekken ook nog gecombineerd worden met windmolens (?). De vraag werd gesteld tijdens de bijeenkomst of dit een kans of een bedreiging is. Het antwoord: beide. Het kan misschien een kans zijn om bijvoorbeeld nu eindelijk het knelpunt bij het Lettelberterdiep op te lossen als er veel mankracht (uitvoeringskracht), materieel en geld naar het gebied komt voor de Lelylijn. Landschappelijk heeft de lijn echter grote impact. Daar staat tegenover dat de bundeling met de snelweg ervoor zorgt dat het ruimtebeslag op de omgeving en de doorsnijding van bestaande structuren minder groot is dan een spoorlijn dwars door het gebied.

geeltjes op de schetstafel

4. Kansen en bedreigingen

Aan de gebiedspartijen is gevraagd om tijdens het schetsen per persoon twee kansen en twee bedreigingen te benoemen. In dit hoofdstuk worden de belangrijkste kansen en bedreigingen samengevat.

Kansen/ wensen

- Peebos; hier is een werkgroep, zouden meerdere vrijwilligersgroepen zijn
- Curringeveld ook de nodige vrijwilligers
- Er is een Platform Oude Riet; 8 uitkijk punten , beekdal Oude Riet (Pina Prolander)
- 64.000 (per bewoner 1) Plan boom; (Annet de Jong, SBB)
- Leek; toch herstel turfroute?
- Aduard; vaarverbinding 'De Lindt"
- Coenderborg; uitbreiding, aankoop van gronden. Willen zelfvoorzienend worden wat betreft waterbeheer.
- Algemeen; behoefte aan openbaar zwemwater
- Dwarsdiep (Boerakker); moeilijk bevaarbaar (Pina); passeren van o.s. kano's moet verbeteren
- SBB; bos-en houtprogramma versterken, o.a. Doezumermieden en Houtsingels
- Groene longen; Roekenoverlast; verplaatsen, regionaal aanpakken. Roek heeft oude houtopstand nodig. Diederik van Lieven werd genoemd.
- Er is een zgn. 'Leefbaarheids coördinator' in dit gebied (via Nanoek)
- RES? TLG/energietransitie
- Wetterskip Friesland heeft hier ook gebied (denk aan Wendy)
- Groeningen; onbekende gordel

Bedreigingen/belemmeringen

- Bij Bakkerom (Boerakker), gebiedsontwikkeling; heeft invloed op wandelnetwerk
- Conflict; nieuwe ontwikkelingen, wel voor ons bestemd maar eigenlijk niet voor derden
- Tennet inrichting Den Horn – Matsloot (ook een kans?)
- Stikstof reductie 25 %
- Veenoxidatie.

Tip

- Oog-TV; Groeningen 10 X

Algemene opmerkingen

- In de gaten houden; wie is je doelgroep. Bewoners? Toeristen? Pina heeft analyse.

gebiedstafel
Landschapswerkplaats

5. Vooruitblik

Na afloop van de reeks gebiedssessies, nemen we als Landschaspwerkplaats even de tijd om de oogst te laten bezinken. We gaan de resultaten van de sessies inventariseren en analyseren. Dat zal ook na de zomervakantie nog doorgaan.

Op 17 oktober organiseert de Landschapswerkplaats een provinciebrede bijeenkomst, waarin we de analyse per deelgebied bij elkaar brengen tot een compleet overzicht voor heel Groningen. We zoomen in op de Gebiedsagenda, geven een eerste analyse van de meest kansrijke combinaties van initiatieven en van de eerste ` hotspots' die opdoemen: de plekken in Groningen waar veel initiatieven, ideeen, kansen en lopende ontwikkelingen bij elkaar komen.

Gebiedsagenda
Daarna werken we de Gebiedsagenda per deelgebied verder uit, samen met de initiatiefnemers en gebiedspartijen. We kijken onder andere naar:

- Welke nieuwe data over lopende ambities, programma's en projecten zijn er nog binnengekomen en welke daarvan kunnen samenwerken met de Landschapswerkplaats?
- Welke bestaande structuren en samenwerkingsverbanden zijn er al en hoe kunnen we hierop aansluiten en / of mee samenwerken? Hierbij zullen de initiatieven voor de Landschapswerkplaats natuurlijk primair zijn.
- Welke raakvlakken en koppelkansen zijn er met de gebieds- en landschapsbiografieën en de programma's en projecten die al lopen bij provincie, gemeenten, waterschappen en terreinbeheerders?
- Wat is de beste plek voor een project om aan de slag te gaan? Op welke plek krijg je het meeste `waar voor je geld' ?
- Welke gronden zijn bij wie in eigendom?
- Op welke plekken hebben de initiatieven opgeteld het grootste resultaat? Op welke schakels van het netwerk moet de focus liggen?
- Zijn er voor een gebied specifieke combinaties te bedenken tussen thema's?
- Hoe dragen we in een gebied zo goed mogelijk bij aan de missie en de doelen van de Landschapswerkplaats? Hoe kunnen we oude en nieuwe initiatieven zo goed mogelijk inpassen?

Dat zal de tweede helft van 2023 in beslag nemen. Met een gebiedsagenda brengen we de bestaande en 'toukomstige' ruimtelijke projecten en netwerken in beeld. We sluiten hierbij aan bij het proces van de Transitie Landelijk Gebied van de provincie Groningen, en vice versa.

Dat betekent overigens niet dat de Landschapswerkplaats niets anders meer doet. Parallel aan het opstellen van de Gebiedsagenda laten we al onderzoek uitzetten en bereiden we de Werkplaatsagenda en de concrete uitwerking van de verkenning zover mogelijk voor met de initiatiefnemers. De snelheid waarmee we de gebiedsagenda's opstellen, kan tenslotte per deelgebied verschillen, afhankelijk van de complexiteit en hoeveelheid lopende ambities, programma's en projecten.

Werkplaatsagenda
Eind 2023 en begin 2024 maken we de overstap naar de Werkplaatsagenda. In de Werkplaatsagenda leggen we vast wat de Landschapswerkplaats de komende jaren gaat doen. Met welke projecten kunnen we de grootste ruimtelijke impact realiseren, de initiatieven zo goed en effectief mogelijk bedienen, als plus op de taak van (semi)overheden, terreinbeherende organisaties en andere gebiedspartijen? Wat doen we wel, en wat ook niet? En welke allianties kunnen we daarbij smeden?

Landschapswerkplaats

Terwijl we bezig zijn met de Gebiedsagenda en de Werkplaatsagenda, grijpen we ondertussen kansen die zich nu al voordoen om initiatieven in concrete projecten om te zetten, met beide handen aan. Een voorbeeld hiervan is Meerbos, als onderdeel van Groene Longen, waarvoor we samen met projectbureau Meerstad een plan gaan maken. Als alles volgens planning verloopt, zou de aanleg van het bos eind 2024, begin 2025 kunnen starten. En zo dienen zich nu al meer kansen aan, in verschillende gebieden.

omgeving Zuidhorn bij schemering; foto Marketing Groningen

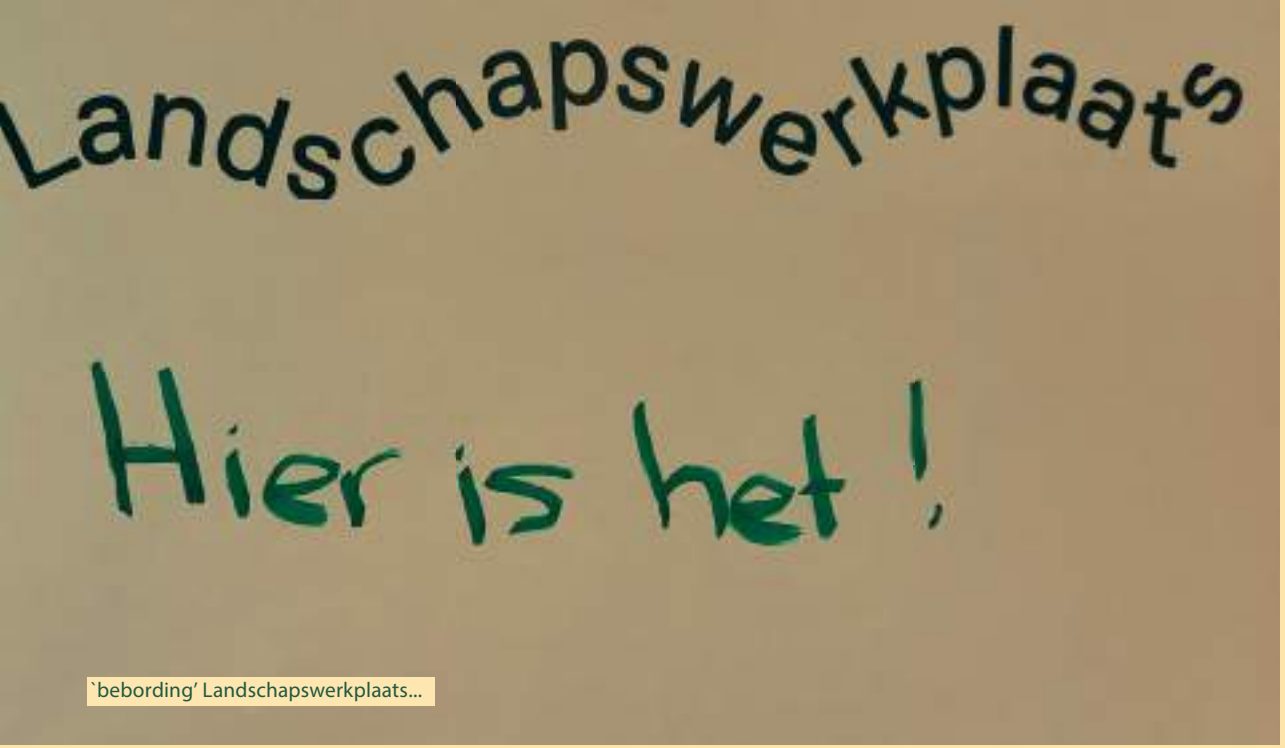

`bebording' Landschapswerkplaats...

Aanwezig	Organisatie
Tim Visser	initiatiefnemer Groningen Beleven
Dik Breunis	initiatiefnemer Van Wad tot Stad
Kees Kolenbrander	initiatiefnemer Kiek'n & Doun
Ton van den Boomgaard	initiatiefnemer Kiek'n & Doun / Stichting de 5 Oldambster dorpen
Hans Eilert	initiatiefnemer Groene Longen/Tiny Forests
Henk Kosters	Verkenner/voorzitter transitie landelijk gebied deelgebied Zuidelijk Westerkwartier
Pina Dekker	Prolander
Auke Jan Andringa	kwartiermaker Vaarwegen provincie Groningen
Maickel Burgers	Provincie Groningen
Nanoek Wiersema	Gemeente Westerkwartier
Annet de Jong	Gemeente Westerkwartier
Ernst Jan Cornelius	Prolander / gebiedscommissie ZWK
Marcel Jager	Staatsbosbeheer

Bijlage 1
Deelnemerslijst

Bijlage 2
Beschrijving initiatieven

Stellingen bij Trimunt; foto Marketing Groningen

Groningen beleven

Samen zorgen we ervoor dat er op typisch Groningse plekken, zoals op oude slaperdijken en langs diepen en maren, gewandeld of gefietst kan worden. En dat het netwerk van wandel- fiets en ruiterpaden beter wordt, zodat ook horeca en andere ondernemers, borgen en musea ervan profiteren en de charme van het landschap verder wordt versterkt.

In de herinnering van de Groninger dorpen leven de oude paden van weleer voort. Sterker, er is een grote wens om de paden in ere te herstellen. Dat is dan ook de kern van dit plan: vanuit lokale herinneringen en wensen een fijnmazig netwerk van wandel-, fiets-, en ruiterpaden opzetten, geworteld in de rijke geschiedenis van onze provincie. De uitgangspunten zijn voor alle drie netwerken hetzelfde. In de eerste plaats is dat de kwaliteit van de paden. Dit gaat niet alleen om de begaanbaarheid, staat van onderhoud en veiligheid. Het is ook van belang dat de paden betekenis hebben in het landschap. Ten tweede moeten de paden en het netwerk dat zij vormen, goed te vinden zijn. Bijvoorbeeld via knooppunten op kaarten en paaltjes.
Ten derde is het van belang dat de actieve recreant pauze kan nemen. Hierbij helpen uiteenlopende voorzieningen, van rustpunten tot picknickbanken, maar altijd met het lokale verhaal op de voorgrond.

Het netwerk maakt bestaande voorzieningen beter vindbaar. Dit sluit aan op het vierde uitgangspunt: de paden en voorzieningen moeten aansluiten bij het lokale verleden en heden. Ze moeten iets vertellen over het landschap en haar geschiedenis. Deze informatie kan digitaal of fysiek gekoppeld worden aan het netwerk.

Masterplan varen

Meer toegankelijke vaarwegen bieden grote kansen voor het verhogen van de kwaliteit van de leefbaarheid en woon-leefomgeving van alle Groningers. Herontwikkeling van onze historische waterwegen en het verbinden met fiets- en wandelnetwerken levert een belangrijke bijdrage aan duurzaam toerisme en kansen voor Groninger ondernemers.
Vaarwegen doorsnijden een grote diversiteit aan unieke landschappen en bijzondere cultuurhistorie. Onderwerpen voor op de gebiedsagenda van de Landschapswerkplaats: de infrastructuur van vaarwegen toegankelijker maken (doorvaarthoogte, vaarwegdiepte); voorwaardenscheppende voorzieningen bij vaarwegen en meren; duurzaam varen; routeontwikkeling (zoals onze pareltjes zichtbaarder maken, vaarknooppunten-netwerk).

Wat levert het op? Direct en indirect honderden banen in de vrijetijdseconomie. Daarnaast wordt door het weer veilig. Het levendiger maken van onze historische vaarwegen vergroot de leefbaarheid en versterkt de Groninger identiteit. Bovendien is het een kwaliteitsimpuls voor de woonomgeving. Kanalen waarop wordt gevaren zijn levende kanalen: een omgeving waar het goed toeven en wonen is.

Een vaartoerist heeft ook vaak fietsen aan boord. Als hij aanmeert, gaat hij op zoek naar dezelfde authentieke beleving als elke andere toerist. Met nieuwe (ook digitale) voorzieningen op aanlegplaatsen, toeristische opstappunten en parkeerplaatsen bij horeca, kan deze beleving direct worden aangeboden. Hierdoor worden (vaar)toeristen ook verblijfstoeristen. Havens en aanlegplaatsen worden weer belevingsvolle knooppunten voor cultuur, horeca en ondernemende Groningers.

Diepen en maren

Diepen en maren staan aan de basis van Groningen. Ooit verbonden ze dorpen en steden met elkaar, maar ook met de wereld. De diepen – waaronder Damsterdiep, Boterdiep en Reitdiep – vormen belangrijke cultuurhistorische assen waarlangs van oudsher veel cultureel erfgoed aanwezig is als wierden, molens, sluizen, kalkovens en steenfabrieken. De samenhang tussen dit erfgoed is momenteel ver te zoeken. Het Damsterdiep is als oudste industriële as in Groningen vergelijkbaar met die van de Zaanse Schans voor Amsterdam.
Maar geen toerist die met die bril kijkt. Door de openstelling en herbestemming van de erfgoedparels langs de diepen in samenhang aan te pakken, ontstaan hoogwaardige erfgoedlinten met een grote toeristisch-recreatieve betekenis.

Versterking en herstel van deze historische waterlopen biedt unieke kansen voor natuur, leefbaarheid, klimaat en waterbeheer. Het landschap wordt meer toegankelijk en ons erfgoed beter te beleven.

Het stelsel van maren vormt een netwerk in een agrarische omgeving, met kansen voor landschaps- en natuurherstel (natuurlijke oevers en vismigratie) en om het landschap meer toegankelijk te maken. Versterking van deze historische waterlopen vergroot tevens de capaciteit voor opvang van water, in tijden van overvloed en schaarste. Dorpen en wijken kunnen zich opnieuw gaan verhouden tot het cultuurlandschap.

‘t Wad tot stad

Het cultuurlandschap rondom het Reitdiep behoort tot het oudste van Europa en verbindt de mooiste plekken van Groningen. Dit willen we behouden én toekomstbestendig maken.
Samen zoeken we naar vernieuwende manieren om het landschap nog mooier te maken,
met aandacht voor rendabele landbouw, biodiversiteit, toerisme en water. Het gebied van ‘t Wad tot Stad loopt langs de oude getijdenrivier het Reitdiep. Het Reitdiep verbindt het Werelderfgoed de Waddenzee via Nationaal Park Lauwersmeer en Nationaal Landschap Middag-Humsterland met de stad Groningen.

Dit Groninger landschap is altijd mee veranderd door de invloeden van eb en vloed, overstromingen en aanleg van dijken en sluizen. In de recente geschiedenis hebben een aantal ontwikkelingen het gebied minder aantrekkelijk gemaakt, zoals het steeds efficiënter maken van de landbouw. Percelen zijn steeds groter geworden en door het verlies van biodiversiteit is het landschap een stuk saaier geworden. Waar we

Landschapswerkplaats

voorheen zo snel mogelijk al het water naar zee lieten stromen, zouden we nu juist het water willen vasthouden. Door de nieuwe klimaatverandering verandert dit landschap ook weer mee. Laten we dit op een cultuur- en economisch-verantwoorde manier doen.

Samen met boeren, bewoners, studenten, natuurbeheerders en overheden willen we werken aan een plan voor het gebied waar landschapsverbetering, toegankelijkheid, beleving en bedrijvigheid in terugkomen. Een paar voorbeelden: Biodiversiteit bevorderen door het realiseren van natuurgebieden en waterberging voor en na het gemaal de Waterwolf bij Electra; Waterberging door de oude waterlopen te herstellen waarbij de contouren van de voormalige eilanden van het Middag-Humsterland weer zichtbaar worden; Verwildering van oevers zodat er een bredere en meer gevarieerde begroeiing en biodiversiteit ontstaat; Natuur-inclusieve landbouw stimuleren; Wandel- en fietspaden aanleggen naar en langs het Reitdiep en waar mogelijk langs (nieuwe) natuurgebieden, zodat het gebied beter toegankelijk wordt; Kleinschalige zwemplaatsen creëren, ook aan het Wad; Goede verwijzing naar omliggende instellingen (musea, buitenplaatsen, dorpen) die verhalen vertellen en nieuwe verhalen verzamelen;

Van Aa naar Zee

In het grootste natuurgebied van Nederland ontbreekt een cruciale schakel: de natuurlijke overgang tussen zoet en zout water. Van Aa naar Zee herstelt dit op de beste plek, namelijk waar de Westerwoldse Aa in de Dollard uitmondt. Dit biedt kansen voor natuur en landbouw. Een project met internationale allure. De (her)inrichting van de Westerwoldse Aa is afgerond met als resultaat een prachtig kleinschalig cultuurhistorisch beekdal met hoge biodiversiteit. Bij de monding in de Dollard, bij Nieuwe Statenzijl, wordt het water nu via een enorm sluizencomplex richting de Waddenzee gespuid. Er zijn de laatste decennia meer grote problemen ontstaan: bodemdaling in de polders, opslibbing op de kwelders en dat bij een rijzende zeespiegel. Verhoging en versterking van dijken en sluizen is geen duurzame oplossing. Dat moet en kan anders. De zee binnenlaten betekent gratis aanvoer van slib. Vruchtbaar slib en natuurlijk opgehoogde gronden kunnen later benut worden voor zilte landbouw. Zo wordt dit het meest klimaatbestendige landbouwgebied van Nederland. En het blijft meegroeien met de zee, de natuur regelt het gratis en voor niks. En het heeft nog een voordeel in de Dollard zelf. Het getijdenvolume wordt groter, dat is gunstig voor het openhouden van de geulen in de Dollard die ook van belang zijn voor scheepvaart. Er ontstaat van zuid naar noord een afwisselende toeristische route. Van het water van de Westerwoldse Aa, naar de bosrijke zandgronden, door naar de weidsheid van het kleilandschap met tot slot de natuurlijke ontmoeting van zoet en zout. Het internationale én typisch Groninger project Van Aa naar Zee is omvangrijk met veel impact. Het genereert kennis en inspireert andere natuurgebieden met barrières. Het gaat om biodiversiteit- en natuurherstel, landbouwtransitie, veilig wonen, recreatie, toerisme en economie, kennisontwikkeling en internationale samenwerking. De schaal en compleetheid, van bron tot monding, levert aan beide zijden van de grens een unieke situatie op. Waar soorten weer vrij kunnen migreren, vogels weer rust- en broedgebieden vinden en mensen kunnen ondernemen en genieten van rust en ruimte.

Het Toukomstpanel adviseerde een provincie-brede visie te ontwikkelen voor de toekomst van onze hele Groningse kust. In de Landschapswerkplaats gaan de initiatiefnemers van Aa naar Zee aan de slag met de eerste stap.

Verbonden Biodiversiteit

Verbonden Biodiversiteit wil een gemarkeerde route creëren langs fysieke hubs die biodiversiteit, cultuur en educatie met elkaar verbindt. Onderweg zie je bloemrijke bermen en bezoek je insectentempels, bijenheemtuinen, borgen en voedselbossen. Bij knooppunten zijn terrasjes, pluktuinen, creatieve bouwwerken (follies) en leerplaatsen. Ons mooie Groningen heeft verschillende landschappen en een unieke ligging. Dit biedt veel mogelijkheden om bezoekers kennis te laten maken met biodiversiteit en (agrarisch) natuurbeheer.

Verbonden Biodiversiteit wil een proces op gang brengen dat een impuls geeft aan innovatieve ideeën, samenwerking en maatwerkprojecten. We leggen de regie terug in de handen van de Groningers. Zo maken we verschil voor ons landschap, onze woonomgeving, de regionale arbeidsmarkt en het onderwijs!
We ontwikkelen routes rond bestaande initiatieven en de nieuwe Toukomstprojecten die in ontwikkeling zijn die goed zijn voor de biodiversiteit van planten en dieren (voedselbossen, pluktuinen, bijenidylles, ecologisch beheerde bermen). Routes bestrijken verschillende landschappen en gemeenten in de provincie. Onderling leiden deze recreatieve routes over land en water naar bijzondere Groningse plekken en proeftuinen. Zij vormen een belangrijk onderdeel van het biodiverse landschap.
Samen met kennis- en uitvoerende organisaties wordt gekeken hoe bermen en oevers duurzaam beheerd kunnen worden, met aandacht voor inheemse soorten. Bijzondere aandacht voor de routes wordt gecreëerd door extra pleisterplaatsen en markante gebouwtjes in de vorm van follies en insectentempels. De routes vormen een web in heel Groningen. De pleisterplaatsen en proeftuinen leveren een toegevoegde waarde aan de toeristische sector in Groningen. Ook geven ze een impuls aan de leefbaarheid. Samen met de bestaande partijen die te maken hebben met de inrichting van het landschap hebben we als uiteindelijk doel een klimaatbestendig, kleurrijk en gevarieerd groen Groningen!
We willen samenwerken met de afdelingen van de terreinbeherende organisaties, de gemeentelijke groenafdelingen, de waterschappen en overige grondbezitters. Ook sluiten we aan bij de werkroutes die de hierboven genoemde partijen zelf al hebben aangegeven in het Manifest voor Groningse uitwerking van het Deltaplan Biodiversiteit.

Groene longen en tiny forest

Bomen aanplanten op een manier die past bij de Groningse identiteit. Boomsoorten die er van oudsher stonden en die passen bij de bodem: in dorpen, langs wegen en paden, als versterking van landschappelijke beplantingen en op plekken die al bosrijk zijn. De bomen moeten de leefomgeving opwaarderen, de biodiversiteit versterken en recreatiegebieden verrijken. Groene Longen streeft ernaar 2 miljoen bomen te planten in de provincie, waaronder specifiek in het gebied tussen Meerstad en de A7 aan de oostkant van Groningen.

Samen met leerlingen en inwoners kleine bosjes aanplanten naast een basisschool om de biodiversiteit te vergroten, het landschap te verrijken en de leefomgeving te verbeteren. Tiny Forest is een bewezen methode om kleine (zichzelf onderhoudende) bosjes aan te leggen op stukken grond van ongeveer 10 bij 10 meter. Één of meer van deze bosjes kunnen samen met de bestaande natuur de draagkracht voor biodiversiteit enorm verhogen. Voor een groener en meer bebost Groningen! De diversiteit van deze kleine bosjes zorgt ervoor dat er veel verschillende soorten vogels en insecten worden aangetrokken, wat goed is voor de
biodiversiteit in de omgeving. Indien je besluit in één gebied meerdere 'Tiny Forests' aan te leggen kan de capaciteit van het hele gebied verhoogd worden, zelfs als de bossen niet direct met elkaar verbonden zijn. Kortom een goede manier voor mens en natuur om naast elkaar te wonen.

Voor basisschoolleerlingen en studenten geeft een Tiny Forest mensen de kans om de natuur in hun eigen leefomgeving te ontdekken en daarover te leren. Het vergroot daarnaast de waterbergingscapaciteit, verbetert het de luchtkwaliteit en gaat hittestress tegen. Als klap op de vuurpijl heeft een klein bos een positief effect op de gezondheid: meer natuur in de buurt kan zorgen voor minder stress en stressgerelateerde klachten.

Bermen komen tot Leven

Ecologisch bermbeheer in de gehele provincie Groningen. Er samen met wegbeheerders voor zorgen dat ecologisch bermbeheer de standaard wordt in Groningen. Door bermen in te zetten voor biodiversiteit, maak je gebruik van oppervlakte die anders onbenut blijft en het is meteen zichtbaar voor iedereen. Het Toukomstpanel gaf als agendapunt mee dat er een plan moet komen voor bloeiende bermen in de hele provincie Groningen.

Een groot levend netwerk dat vrijwel alle dorpen, steden, natuurterreinen en landbouwgronden in Groningen met elkaar verbindt. Dat is de potentie van de bermen in Groningen. Met naar schatting een oppervlakte van 6.000 hectare vormen bermen een belangrijke verkeersader voor de ontwikkeling en verspreiding van insecten en plantensoorten. Een verkeersader met potentie die veelal onbenut wordt gelaten. Insecten zijn onmisbaar in ons landschap. Bijna tachtig procent van de planten wordt bestoven door insecten. De natuur, maar ook de landbouw kan niet zonder. Insecten functioneren als bestuivers en bovendien als natuurlijke bestrijding tegen ziekten en plagen. Helaas staat ruim de helft van de Nederlandse bijensoorten op de Rode Lijst van Nederlandse bijen.

We moeten daarom zuinig zijn op deze waardevolle insecten. Het is belangrijk om het leefgebied te vergroten en de kwaliteit van de leefgebieden te verbeteren. Lokaal ontstaan goede initiatieven met de aanleg van bijenidylles en bijenlinten van hoge kwaliteit. Vaak ontworpen en aangelegd samen met bewoners. Kennisdeling, maatwerk, lokale betrokkenheid en een duurzame instandhouding zijn daarbij kernpunten.

Deze lokale initiatieven vormen vaak losse schakels in het landschap. Bermen langs wegen en paden kunnen zorgen voor verbinding en uitbreiding van een fijnmazig netwerk waarmee het leefgebied van insecten en planten wordt vergroot.

De ecologische waarde van bermen hangt nauw samen met de inrichting en het beheer. Om een goed en provincie dekkend ecologisch bermbeheer op te zetten, is een praktische insteek nodig waarbij partijen, kennis en ervaring samen moeten komen. Verschil in potentie en lokale uitgangssituaties vragen om maatwerk. Door maatregelen op het gebied van omvorming, beheer en ontwikkeling af te stemmen op de lokale situatie ontstaat een duurzame en succesvolle aanpak. Dat is ecologisch.

Kiek'n & Doun

Het moois in de provincie nog beter onder de aandacht brengen door schakels in het wandel- en fietsnetwerk langs plekken die verhalen vertellen uit te breiden. Groningen heeft tal van fiets- en wandelpaden, een rijke cultuur en prachtige natuur die een fiets- of wandeltocht de moeite waard maken. De provincie staat hier echter niet breed om bekend. Kiek'n & Doun wil bestaande en nieuwe routes met elkaar verbinden en in kaart brengen via een app of website. Door het in kaart brengen van bestaande routes en nieuwe verbindingen via een app of website kan een Groninger of toerist in één oogopslag zien wat een gebied in Groningen te bieden heeft. De app of web maakt andere routes, bezienswaardigheden en informatie direct zichtbaar. Het Toukomstpanel heeft de fysieke routes opgenomen als input voor de agenda van de Landschapswerkplaats. Het verzamelen en publiceren van begeleidende verhalen en de app of website wordt in een afzonderlijk Toukomstproject door de initiatiefnemers uitgewerkt.

Aan de beleving van routes valt nog veel te ontwikkelen. Routes die 'over' de geschiedenis van de provincie lopen. Geschiedenis die je terugvindt in vergeten kerkepaden, slaperdijken en karrensporen. Door met een helikopterblik te kijken kunnen we een veel betere infrastructuur ontwikkelen voor inwoners en bezoekers. In samenwerking met en geleiding naar erfgoed, borgen, horeca, musea en bijzondere overnachtingsplekken. Zo zorgen de routes voor een intensere beleving door de wandelaar en fietser. De routes zorgen ook voor economisch gewin bij de plekken waar de bezoekers komen. Het fiets- en wandelpaden netwerk is dan letterlijke

Landschapswerkplaats

de spin in het web, die zorgt voor de verbinding met allemaal mooie plekken. Maar ook voor verbinding met de kracht van het Groninger landschap, verhalen over de Groningse cultuur en omgeving. De aanpak van de fiets- en wandelpaden draagt bij aan een positieve beleving van Groningen: het benadrukken van de rust van het platteland en de ruimte in de polders. Zo straalt een mooi, doordacht en samenhangend fiets- en wandelpadennetwerk uit op de hele provincie.

De aanpak start met de inventarisatie van de huidige wandel- en fietspaden structuur. Met aandacht voor veiligheid en aanpak van verouderde paden. Uitbreiding van bestaande routes en realisatie van nieuwe routes zorgen vervolgens voor meer verbinding met aangrenzende gemeenten en gebieden zoals de Wadden, Friesland, Drenthe en Duitsland. Lokale initiatieven en ideeën krijgen een plek in het plan. Op de routes is aandacht voor voorzieningen: van plaatsen om koffie te drinken, bijzonder overnachtingsplekken en museumbezoek tot aandacht voor het verdwenen landschap door de ruilverkaveling.

Vergroenen (met begroeiing) van bestaande en verlaten gaswinningslocaties.

De gaswinningslocaties zijn macabere littekens in het open Groninger landschap. Het zijn lugubere asfaltvlakten met ijzeren 'Heras-hekwerken' erom heen, die eeuwig blijven liggen, als lelijke littekens in het landschap, als herinnering aan het volledig leegzuigen van de diepe ondergrond van Groningen. Volledig ontoegankelijk voor mens en dier, er mag en kán geen plant groeien. Wat er groeit wordt doodgespoten, omringende bomen worden onmiddellijk gekapt. Tijd voor een nieuwe bestemming, tijd voor vergroening! Wat zou het mooi én symbolisch zijn als deze locaties worden omgevormd tot een oase van groen, van gaswinningslocatie tot ecologische parels, en weer toegankelijk voor de bewoners uit de omringende dorpen.

Het Toukomstpanel vond het groen inrichten van oude gaswinningslocaties, bijvoorbeeld in combinatie met kunst een goed idee. Het draagt bij aan de biodiversiteit, een mooier landschap in onze provincie en het past bij het 'verhoal' dat we willen vertellen. We willen de gaswinningsgeschiedenis zichtbaar maken zonder de slachtofferrol aan te nemen. Het met bomen en planten inrichten van oude gaswinningslocaties geeft een positieve draai aan het verleden: de fysieke littekens van de gaswinning in ons landschap worden zichtbaar verzorgd. De grond van de gaswinningslocaties is meestal niet in bezit van NAM, maar van de oorspronkelijke eigenaar. Om iets van deze plekken te bewaren voor de toekomst heeft het Toukomstpanel 1 miljoen euro gereserveerd om dit idee uit te voeren binnen de Landschapswerkplaats.

Suikerfabriek Hoogkerk; foto Marketing Groningen, fotograaf: Stella Dekker Fotografie

Stationsstraat 5
9638 BA Zuidbroek

info@landschapswerkplaats.nl
landschapswerkplaats.nl

Landschapswerkplaats